

מקצועיות ופוליטיקה: גבריות באליטה העירונית של תנועת העבודה הציונית בארץ ישראל בשנות השלושים

מתן בורד

מבוא

ב־20 ביוני 1938 תיאר ביומנו יוסף ויץ, ראש מחלקת הקרקעות של הקרן הקיימת לישראל, את העלייה לקרקע של קיבוץ אלונים במסגרת חומה ומגדל על אדמות קוסקוס טבעון. בין היתר כתב ויץ את המילים הבאות:

בשלוש לפנות בוקר העירונית, ובשעה 4 היינו 'במקום'. השחר הפציע כשיצאנו מחיפה, והאוטו גומא ארץ מזרחה. עמק זבולון היה נרדם עדיין. דמדומי־זהרורים פרו עליו. עלטה עטפה את רכסי ההרים שיך אבריק, חרטיה וחרבץ. רק ראשי הכרמל התנערו והתארגמו. ליד השער הפונה אל שיך אבריק בדרך הישנה נאסף קהל הוועדה שהיה צריך ללכת קודם ולסיר את המקומות הבאים בחשבון בשביל ה'נקודה'. המשטרה הקדימה ויצאה לסביבה, לשמור עלינו מחשש התנפלויות והתקפות מצד בדואים. איתנו היו: רזניק ומודדיו, ש' מקלר, רטנר האדריכל, שאול מאירוב מ'הבטחון', דוברבני מהמרכז החקלאי, חברים אחדים מקבוצת אלונים ועוד אחדים. בא גם טבנקין. (איזה קונטרסט בין כרסו ובין השדה והעבודה!)¹

תיאורו של ויץ רצוף בהתייחסויות לשגיאות שעשו לדעתו 'אנשי הביטחון, שטורמן ח' ועוד אילו אנשי משק מהקיבוץ המאוחד'², שהעדיפו שיקולים פוליטיים או צבאיים על פני השיקולים החקלאיים בכל הנוגע למיקום היישוב, באופן שהיה עלול לדעתו לפגוע

1 יומני יוסף ויץ, 20.6.1938, ארכיון ציוני מרכזי (להלן: אצ"מ), A246-4-37/38.

2 שם.

ביכולתו של היישוב להתבסס בעתיד. ההתייחסות לניגוד שבין גופו השמן של יצחק טבנקין, מנהיג הקיבוץ המאוחד, שהשתתף גם הוא באותה עלייה חגיגית על הקרקע, לבין הטפותיו לחיי עבודה חקלאית מאומצת, מבטאת את האופן שבו ראה ויץ את עצמו אל מול אנשי ההתיישבות: הוא איש מקצוע המבין ואוהב את הארץ ואת אדמותיה ומסור באמת ובתמים לטובת ההתיישבות, בעוד הם צבועים, המדברים גבוהה גבוהה על התיישבות ועבודה חקלאית, ומונעים בפועל משיקולים זרים.

זו דוגמה נוספת לכך שגבריות הייתה חלק בלתי נפרד מהפרויקט הציוני, מראשיתו.³ דימויים מרכזיים כמו 'היהודי החדש', 'הדות השרירים' ו'החלוץ' נוסחו במונחים מגדריים מובהקים, והמאבקים על התוכן הספציפי של דימויים אלה ועל הפרקטיקות שנגזרו מהם עמדו במרכזם של ויכוחים פוליטיים מרים.⁴ שני הגברים שעומדים במרכזו של המאמר, יוסף ויץ ושמואל יבנאלי, עסקו בכתביהם הפרטיים באופן אינטנסיבי בהגדרה עצמית אל מול גברים אחרים – בעיקר אנשי ההתיישבות העובדת ואיכרי המושבות – ואל מול נשותיהם וילדיהם.

ויץ היה מחלוצי העלייה השנייה, אוטודידקט ומומחה לייעור ולחקלאות, שעבר כבר לפני מלחמת העולם הראשונה מעבודה כפועל לניהול חוות חקלאיות, ובתקופה המדוברת כאן כבר עמד בראש מחלקת הקרקעות והייעור של קק"ל.⁵ כפי שעולה מיומנו וממכתביו, הוא אמנם חי בשכונת בית הכרם בירושלים, אך חייו המקצועיים כללו נסיעות רבות ברחבי הארץ, בין היתר לפגישות תכופות עם אנשי ההתיישבות העובדת בעליות לקרקע של יישובים, בפגישות עבודה בנושאים קשורים ובביקורים ביישובים קיימים לצורכי הדרכה, ייעוץ וברכות לרגל מועדים שונים. יבנאלי היה מחלוצי העלייה השנייה גם הוא, שהתבלט משלב מוקדם כאינטלקטואל (ללא השכלה גבוהה פורמלית) וכעסקן, מילא שורה של תפקידים פוליטיים בכירים בהסתדרות לאחר הקמתה ובשנות השלושים עמד בראש המרכז לתרבות של ההסתדרות, תפקיד שכלל גם את האחריות למערכת החינוך של ההסתדרות, 'זרם העובדים'.⁶ במסגרת תפקידו יצא גם הוא לעתים קרובות לנסיעות ממושכות ליישובי התנועה ברחבי הארץ. מכתביו של ויץ שאנתח כאן נכתבו בעיקר לבנו רענן, בעת שזה

3 ראו למשל, מיכאל גלזמן, הגוף הציוני: לאומיות, מגדר ומיניות בספרות העברית החדשה, תל אביב 2007 (להלן: גלזמן, הגוף הציוני); Daniel Boyarin, *Unheroic Conduct: The Rise of Heterosexuality and the Invention of the Jewish Man*, Berkley 1997 (להלן: בויראין, התנהגות לא הרואית).

4 ראו לדוגמה דיונה של שפירא על המאבק בין דימוי 'הלוחם' לדימוי 'העובד' בימי העלייה השנייה, אניטה שפירא, חרב היונה: הציונות והכוח 1881-1948, תל אביב 1992, עמ' 108-109. למקרה מבחן מעניין במושבות הגליל ראו, יאיר זלטנרייך, 'גבריות', כבוד וגוף במושבות פיק"א בגליל בתקופת היישוב, סוציולוגיה ישראלית, חוב' יא (2009), 137-157.

5 דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו, תל אביב 1947-1971 (להלן: תדהר, אנציקלופדיה), כרך 2, עמ' 858.

6 'שמואל יבנאלי', שם, כרך 8, עמ' 3026.

למד חקלאות באיטליה באמצע שנות השלושים. מכתביו של יבנאלי נכתבו בעיקר לכתו אראלה שבמחצית השנייה של שנות השלושים הצטרפה לקבוצה שהקימה את קיבוץ מעוז חיים בשנת 1939. נוסף על המכתבים ייעשה שימוש בקטעים מיומנו של יוסף ויץ וכן במאמרי עיתונות בני הזמן.⁷

בחינה מעמיקה של שני מקרי מבחן אלה, על הדומה ועל השונה ביניהם, תאפשר לי להגיע לתובנות חדשות בנוגע להתעצבות הזהות המקצועית, הפוליטית והמעמדית של אחת הקבוצות הדומיננטיות ביותר ביישוב היהודי בתקופת המנדט: ההנהגה העירונית של תנועת העבודה הציונית בארץ ישראל. כפי שהראה ג'ורג' מוסה ובעקבותיו רבים אחרים, מגדר בכלל וגבריות בפרט מילאו תפקיד מרכזי ומכריע בהיווצרותן של התנועות הלאומיות המודרניות.⁸ בספרו *The Image of Man* דן מוסה בהתפתחותו של הסטראוטיפ הגברי המודרני במרכז אירופה ומערכה החל בסוף המאה השמונה-עשרה. על פי מוסה, גבריות זו הורכבה ממכלול של תכונות שהצטרפו לאידאל קונקרטי שהגדיר כיצד צריכים גברים להיראות ולהתנהג, ובחינתן מאפשרת להבין לעומק את האופן שבו דמינה את עצמה ותפקדה החברה הנורמטיבית. מנגד, הכישלון לממש אידאל זה אפיין את הקבוצות שנדרחו לשולי החברה כמו שחורים, יהודים והומוסקסואלים.⁹ כתנועה שצמחה באירופה בסוף המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים, אימצה גם הציונות את האידאל הגברי הזה וכך, כפי שנראה, גם הגברים שבהם אני עוסק במאמר זה.¹⁰

אלא שכדי להבין את הגבריות של האליטה העירונית של תנועת העבודה הציונית יש ללכת מעבר לסטראוטיפ ולסטראוטיפים שכנגד. כמו שאפשר ללמוד למשל מהגדרה המפורסמת של בן-גוריון את עצמו בשורת המקצוע בפנקס חבר ההסתדרות שלו כ'פועל חקלאי' גם אחרי שנים רבות של חיי פקידות ופוליטיקה בין תל אביב ללונדון, אנשי האליטה העירונית של תנועת העבודה – אותם פקידים, מנהלים ופוליטיקאים שחיו בשכונות מבוססות יחסית בתל אביב, חיפה וירושלים – ניהלו יחסים מורכבים של שיתוף פעולה ותחרות עם האליטה הכפרית של ההתיישבות העובדת. עמדות הכוח וההשפעה של חברי אותה אליטה בתנועת העבודה ובתנועה הציונית בכלל היו תלויות בהגדרתם את עצמם כחלק מהפרויקט החלוצי שאליו השתייכו חברי הקיבוצים והמושבים. שני מקרי המבחן שאביא במאמר מראים שגברים אלה עסקו בהגדרת עצמם אל מול וכחלק מאותה אליטה כפרית. שני גברים אלה נבחרו משום שהדמיון ביניהם גדול מספיק כדי לאפשר בסיס להשוואה,

7 יומנו וחלק ממכתביו של ויץ לבניו יצאו לאור בדפוס בחמישה כרכים, יוסף ויץ, יומני ואגרותי לבנים, תל אביב 1965 (להלן: ויץ, יומני). עם זאת, כאן אשתמש בעיקר במקורות מהארכיון הציוני המרכזי, שכן בעבודה זו יש לי עניין בקטעים הפרטיים והלא חשובים/השושמו.

8 ג'ורג' מוסה, *לאומיות ומיניות באירופה המודרנית*, ירושלים 2008 (להלן: מוסה, *לאומיות ומיניות*).

9 George Mosse, *The Image of Man: the Creation of Modern Masculinity*, New York 1996, pp. 4-6

10 בויראין, התנהגות לא הרואית, עמ' 271-312; רינה פלד, 'האדם החדש' של המהפכה הציונית, תל אביב 2002.

ואילו ההבדלים משמעותיים מספיק כדי לדבר על שתי דרכים שונות להתמודד עם שאלות של מגדר, של מעמד ושל זהות מקצועית ופוליטית. סביר להניח שבחינה דומה של גברים נוספים תעלה וריאציות נוספות, אך כפי שנראה מיד, ההבנה של האופנים השונים ששני גברים אלה עשו זאת תאפשר להבין את הקונפליקטים הבסיסיים שאתם התמודדה אותה אליטה בכואה לעצב את גבריותה.

להבנתה של דינמיקה זו ברצוני להיעזר בתאוריית הגבריות שפיתחה הסוציולוגית ריווין קונל ובמושג המרכזי שטבעה, ושהפך מאז לאחד המושגים היסודיים בחקר הגבריות: 'גבריות הגמונית'. לפי קונל הגמוניה, כלומר שליטה באמצעים תרבותיים הממסדים את מה שאפשרי ולגיטימי תוך דחיקה לשוליים או אף שליטה גמורה של אפשרויות אחרות, היא הדרך להבין את מרבית המקרים המוכרים לנו של שליטה של קבוצות מסוימות של גברים הן בנשים והן בגברים אחרים. גבריות הגמונית איננה בהכרח הגבריות הנפוצה בחברה מסוימת, ואף לא דווקא בקרב המעמד השליטי; היא אוסף של דימויים, פרקטיקות ובעלות על משאבים המאפיינים את הגבריות הניצבת בראש היררכיה של גברויות, שאל מולה מתנסחים שאר סוגי הגבריות ועל פיה מגדירים גברים ונשים את עצמם. השימוש במושג 'הגמוניה' מתייחס להיותה של השליטה הגברית תופעה דינמית מבחינה היסטורית, כאשר קבוצות שונות של גברים מנסחות סוגים שונים של גבריות כחלק מהמאבק על ההגמוניה ובהתאם לתנאים ההיסטוריים המשתנים.¹¹ כמונחיו של מוסה אפשר לומר שאידאל החלוץ החקלאי הוא שביטה באופן המלא ביותר את הסטראוטיפ הגברי שנדרש לתנועת העבודה הציונית כדי לבסס את שליטתה בתנועה הציונית ובארץ ישראל. אך כדי להבין מדוע היו אלה דווקא גברים עירוניים שהוציאו שליטה זו אל הפועל, על המעמד החברתי והכלכלי שנלווה אליה, וכיצד עשו זאת, יש להבין את היחסים המורכבים שניהלו גברים אלה עם הגבריות החלוצית של אנשי ההתיישבות העובדת.

המאמר ממשיך מחקרים מהעשורים האחרונים שמתחו ביקורת על הכתיבה ההיסטורית על היישוב היהודי בתקופת המנדט מכיוונים מספר. המחקר בתחום יחסי המגדר והמשפחה, כמו בתחומים אחרים שנוגעים ליישוב היהודי בארץ ישראל בכלל ולתנועת העבודה הציונית בפרט, התאפיין בהטיה לטובת ההתיישבות העובדת; העיר כזירה המרכזית לפעילות פוליטית, חברתית ותרבותית, הוזנחה.¹² מחקרים פורצי דרך על יחסי המגדר בתנועת העבודה בערים נכתבו החל בשנות השמונים, אולם במרכזם עמד לרוב העיסוק בנשים ובנשיות.¹³ מאפייניה החברתיים והתרבותיים של האליטה של תנועת העבודה ויחסיה עם

11 ריווין קונל, גבריות, חיפה 2009; Raewyn Connell and James W. Messerschmidt, 'Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept', *Gender and Society*, Vol. 19, No. 6 (2005), pp. 829-859

12 תמי רוז, "ראויה המשפחה שיבונה מחדש": תפיסות של המשפחה היהודית העירונית בתקופת המנדט, בתוך: אייל כתבן, מרגלית שילה ורות הלפרין-קדרי (עורכים), חוקה אחת ומשפט אחד לאיש ולאישה: נשים, זכויות ומשפט בתקופת המנדט, רמת גן 2011 (להלן רוז, המשפחה), עמ' 24-27.

13 ראו, למשל, דבורה ברנשטיין, אשה בארץ ישראל: השאיפה לשוויון בתקופת היישוב, תל אביב 1987

דור הבנים שלה נחקרו בעיקר כחלק מהדיון בשאלה מדוע לא המשיכו הבנים את דרכם של אבותיהם ולא החליפו אותם בהגה השלטון הפוליטי.¹⁴ בספרו **הגוף הציוני** שילב גלזמן את נקודת המבט המגדרית בחקר הנושא, אולם מחקרו מבוסס באופן בלעדי על ניתוח של ייצוגים ספרותיים קנוניים.¹⁵ נקודת המבט המגדרית לא שולבה עד כה במחקר המתח שבין העיר לכפר בציונות ככלל ובתנועת העבודה בפרט.¹⁶ המאמר ממשיך גם מחקרים מהשנים האחרונות שבמרכזם התהוות התרבות היהודית המודרנית בחיי היום-יום בארץ ישראל בתקופת המנדט, ובפרט את אלה אשר התייחסו לגבריות בתנועת העבודה, גם אם גבריות מופיעה בהם רק כחלק קטן בתוך הקשרים תרבותיים אחרים.¹⁷ מעט יחסית ידוע עדיין על מקומם של גברים ביחסים המשפחתיים ככלל וכיישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת המנדט בפרט. זאת למרות חשיבותם הרבה להבניית הגבריות, החל בממד האינטימי ביותר ועד לממדים הציבוריים של עבודה ופוליטיקה.¹⁸ בתקופה שבה אני מתמקד כאן היה מוסד המשפחה מושא לוויכוחים אידאולוגיים עזים על מקומו ומעמדו במסגרת הפרויקט הלאומי הציוני.¹⁹ המתח בין המשפחה לבין הפרויקט הציוני נבחן עד כה בהיסטוריוגרפיה בעיקר בהקשר של נשים, שאמנם נדרשו לעתים קרובות לבחור בין עבודה בשכר או פעילות אחרת בספֶרה הציבורית לבין חיי הבית והמשפחה.²⁰ במאמר אראה כי מתחים התקיימו בין המשפחה לבין הפרויקט הציוני גם בהקשר של גברים וגבריות, גם אם היו אלה מתחים שונים שבאו לידי ביטוי בדרכים אחרות.

-
- (להלן: ברנשטיין, אשה בארץ ישראל); הנ"ל, נשים בשוליים: מגדר ולאומיות בתל אביב המנדטורית, ירושלים 2008; בת שבע מרגלית-שטרן, גאולה ככבלים: תנועת הפועלות הארץ ישראלית, 1920-1939, ירושלים 2006 (להלן: מרגלית-שטרן, גאולה ככבלים). על התפתחות התחום ראו, ביילי מלמן, 'שוליים ומרכז: היסטוריה של נשים והיסטוריה של מגדר בארץ ישראל', ציון, חוב' עד, (2009), עמ' 246-266.
- 14 ראו למשל, יונתן שפירא, **עילית ללא ממשכים: דורות מנהיגים בחברה הישראלית**, תל אביב 1984; אניטה שפירא, 'דור בארץ', אלפיים, מס' 2 (1990), עמ' 178-203.
- 15 גלזמן, **הגוף הציוני**, בעיקר עמ' 182-208.
- 16 ראו למשל, איריס גרייזר, 'ההתיישבות העירונית של הפועלים וההסתדרות בארץ ישראל 1920-1948', בתוך: יוסף גורני ואחרים (עורכים), **מחברת עבודה לארגון עובדים**, שדה בוקר 2000, עמ' 287-306; Ilan Troen, *Imagining Zion: Dreams, Designs and Realities in a Century of Jewish Settlement*, New Haven 2003, pp. 101-111
- 17 ראו למשל, דפנה הירש, 'באנו הנה להביא את המערב': הנחלת היגינה וכניית תרבות בחברה היהודית בתקופת המנדט, שדה בוקר 2014, עמ' 206-208; ענת הלמן, **אור וים הקיפוח: תרבות תל אביבית בתקופת המנדט**, חיפה 2007, עמ' 204-206.
- 18 Judith Surkis, *Sexing the Citizen: Morality and Masculinity in France, 1870-1920*, Ithaca 2006; Davidoff and others (eds.), *The Family Story: Blood, Contract, and Intimacy, 1830-1960*, London 1999, pp. 135-158 (להלן: דוידוף, סיפור המשפחה).
- 19 רזי, **המשפחה**, עמ' 24-26.
- 20 ברנשטיין, 'מה שלא רואים משם לא רואים מכאן: היבטים ותובנות בהיסטוריוגרפיה ישראלית', **סוציולוגיה ישראלית**, ב, 1 (1999), עמ' 40-42.

המאמר מוסיף לחקר המשפחה ביישוב, אך הוא גם משתמש במשפחה כזירה נוחה לחקר הגבריות. אחת התובנות הבסיסיות של חקר המגדר היא שקטגוריות מגדריות הן מונחים יחסיים, ולכן, במטרה לכתוב היסטוריה של גבריות ולא רק היסטוריה של גברים, יש למצוא את המקומות שבהם גבריות מנוסחת אל מול קטגוריות מגדריות אחרות. בזירת שהדומיננטיות של גברים בהן הייתה עד לאחרונה מובנת מאליה, כמו למשל ארגונים צבאיים, שדה הספורט, משפט, פוליטיקה ועוד, נדונה לעתים 'בעיית הנשים', אבל מעט מאוד עסקו בהגדרה של גבריות. המשפחה, כמוסד שהתפקידים בו ממוגדרים כמעט בהגדרתם ('אבא'/'בעל' = גבריות, 'אמא'/'אשה' = נשיות וכו'), מאפשרת לי להתגבר על קושי מתודולוגי זה. בכך שהיא מחייבת פעולה של גברים עם ומול נשים וילדים, המשפחה היא זירה אידאלית לבחינת האופנים שבהם גברים מגדירים את עצמם כגברים.²¹

המעבר לפרנסה המבוססת על עבודה היה אחד הערכים המרכזיים ששמה לעצמה התנועה הציונית בתהליך יצירתה של תרבות יהודית חדשה. מחנה הפועלים בציונות התאפיין, בין היתר, בדגש הרב ששם על ערך העבודה, וההוקעה של צורות פרנסה שלא כללו עבודה עצמית, כגון תמיכות שונות וניצול עבודת אחרים, הייתה אחת הדרכים המרכזיות שבהן בידל את עצמו מיריביו הפוליטיים.²² נשים השתמשו בשיח הזה כדי לחזק את מעמדן בהסתדרות, אך הצלחתן הייתה חלקית בלבד. פרנסה ועבודה בכלל, והעבודות הנחשבות והמפרנסות ביותר בפרט, נותרו מזוהות באופן מובהק עם גברים וגבריות.²³ העבודה מילאה מקום מרכזי גם בחייהם האישיים, בהגדרתם העצמית ובכתיבתם של הגברים העומדים במרכזו של מאמר זה. בשנות השלושים, שבהן עוסק המאמר, כבר מילאו שניהם תפקידי פקידות בכירים תקופות ממושכות ובמסגרתם ביצעו את המשימות הלאומיות הגדולות שלקחו על עצמם. שניהם עבדו בעיקר ממשדך בעיר – ויץ במשרדי הקרן הקיימת בבניין המוסדות הלאומיים בירושלים ויבנאלי בבית הוועד הפועל של ההסתדרות בתל אביב – אך לביצוע תפקידיהם נדרשו שניהם גם לביקורים תכופים בהתיישבות העובדת לצורכי הדרכה, ייעוץ, תכנון ופיקוח. עם זאת, היו הבדלים גדולים בין התפקידים עצמם ובין האופנים שבהם ראו עצמם השניים מבחינה מקצועית.

המאמר יתרכז, אפוא, בתחום החיים של עבודה וקריירה, שעמד גם במרכז מכתביהם של ויץ ויבנאלי, ובו התבטא ההבדל העיקרי בינם לבין אנשי ההתיישבות העובדת. האופן שבו נוסח יחסם לתחום זה יבחן כאן בשורה של מערכות יחסים. החלק הראשון יעסוק ביחסם של האבות לעבודה ולקריירה שלהם ובאופן שבו יחס זה הגדיר עבורם את מקומם ואת תפקידם במסגרת תנועת העבודה. החלק השני יעסוק ביחסם לאורח החיים של איכרי המושבות, שעד אמצע שנות השלושים נאבקו בתנועת העבודה על הנהגת היישוב, ובקשר

21 דווידוף, סיפור המשפחה, עמ' 135.

22 יוסף גורני, 'רעיון "העבודה העברית" וגלגוליו בקרב פועלי ציון בעלייה השנייה', אסופות, מס' 4 (1973), עמ' 3-16.

23 מרגלית-שטרן, גאולה בכבלים, עמ' 380-381.

שבין יחס זה לבין מקום ותפקיד במסגרת תנועת העבודה. בחלק השלישי, כדי להבהיר כיצד אופיין עולם העבודה כגברי, יעסוק המאמר ביחס לעבודתן של הנשים/האמהות, בחלוקת העבודה בבית ובמקומן בחייהם המקצועיים של הגברים. החלק הרביעי יעסוק ביחסם של האבות לעבודתם של ילדיהם ולהכשרתם לחיים מקצועיים בוגרים ובדרך שבה השפיעה תפיסתם העצמית של האבות על הדרך שבה התייחסו לילדיהם. בחלק החמישי והאחרון אדון בכתיבת המכתבים כפרקטיקה של גבריות, ובמשמעות היותה כזו להבנת הגבריות של הקבוצה החברתית הנדונה כאן.

האבות: עבודה ופוליטיקה, מקצועיות וקריירה

כאמור, לתפקידיהם של ויץ ויבנאלי היו מאפיינים משותפים רבים שהם הבסיס לניתוח המוצע כאן. עם זאת, כל אחד מהם הגדיר את תפקידו במסגרת הציונות ותנועת העבודה באופן שונה, בין היתר בניסיון להתמודד עם האתגר שהציבה ההתיישבות העובדת לגבריות שלו. ההבדל העיקרי היה בכך שבעוד ויץ עבד בקרן הקיימת, שבשנות השלושים נשלטה בידי תנועת העבודה באופן עקיף בלבד, ולכן ראה את עבודתו כעבודה מקצועית, עבודתו של יבנאלי הייתה פוליטית – הוא היה חלק מהוועד הפועל של ההסתדרות וכפוף למוסדותיה – וכך הוא ראה זאת. כמובן, ויץ הפעיל שיקולים פוליטיים כאלה ואחרים במסגרת עבודתו, אבל פעם אחר פעם הוא חזר, ביומניו ובמכתבים לבנו, ובידל את עצמו מנושאי תפקידים פוליטיים ומ'עסקנים': 'הרבית עלי שאלות במכתבך האחרון, שאלות שאיני בקיא בהן ולא התעניינתי בהן מעודי. כלום חושב אתה שמעניין אותי לדעת כמה מקבל ד"ר לוינסון בקרן היסוד? לא פעם התווכחנו בשאלה זו ואתה יודע את עמדתי בזה, שהיא שלילית בהחלט לגבי כל המחטטים וחוקרים דווקא בדברים כאלה. בקורת המעשים בנוגע לאדמיניסטרציה זוהי מתפקידה של ההנהלה העליונה או של עסקנים העומדים קרוב למעשים והנושאים בעול המפעלים'. בהמשך אותו מכתב המשיך ויץ והתנער מ'פוליטיקה' במובן של עסקנות, ביקורת פנימית ויריבות מפלגתית: 'אני רוצה להזהירך, בני, תתרחק מהתנכחות ריקה שאין לה לא פרחים ולא פירות. השנאה המפלגתית גברה כל כך בעמנו עד שאני מתיירא שהיא היא אשר תביא קץ לכל בנינו בארץ'.²⁴ ויץ ניסה להציג את עצמו כאיש מקצוע נטול פניות, שטובת הפרויקט הציוני לנגד עיניו, בניגוד לפעילי המפלגות, שבהן מילאו אנשי ההתיישבות העובדת תפקידי מפתח.

בניגוד לוויץ התייחס יבנאלי לפוליטיקה כאל חלק בלתי נפרד מעבודתו, ולעבודה החינוכית בניהול המרכז לתרבות של ההסתדרות כאל חלק מבנייתו וחיוזוקו של מחנה פוליטי. למשל, במכתב לאראלה שנכתב בהיותו בחופשת מחלה, הוא תיאר מדוע הוא חש צורך דחוף כל כך לחזור לעבודה: 'דווקא מפני שהגענו להיות צבור גדול, הכרחית עבודת חנוך וביצור פנימית. [...] גם בפינתנו שלנו המיוחדת, בענייני החינוך שלנו, חסרה

עבודת הביצור – חסר סמינריון למורים, אשר יהיה מוכן במשך שנים לבצר את מחנה המחנכים. [...] אנו תובעים ותובעים את הקמת הסמינריון, ולעת עתה לא מצאנו אוזן קשבת. במועצת ההסתדרות נשמיע שוב את דרישתנו. אולי נשמע הפעם.²⁵ ובמכתב מלוצרן, לסיכום עבודתו במסגרת כינוס הקונגרס הציוני התשעה-עשר, כתב יבנאלי כך: 'הקונגרס נגמר (כך אני מקווה) מתוך הרגשות קלות יותר, מאשר התחיל. יש תקווה לעבודה משותפת של כל המפלגות. בימים האחרונים שקועים אנו בשיבות ביום ועד שעה מאוחרת בלילה. אבל זוהי העבודה.'²⁶ לא רק יבנאלי לא גינה כאן את הפוליטיקה כעיסוק צדדי ומיותר המפריע לעבודה באופן שעושה זאת ויץ, עבורו הפוליטיקה הייתה העבודה עצמה. להבדלים אלה בתפקידים המקצועיים ובתפיסה העצמית של שני האישים היו השלכות על יחסם לאנשי מנגנון המפלגה וההתיישבות העובדת ולסוגי הגבריות שלהם. הזהות המקצועית שפיתח ויץ במהלך השנים שבהן מילא תפקידי ניהול התיישבותיים וחקלאיים, הייתה שלובה במרחק בינו לבין אנשי ההתיישבות שבא לידי ביטוי בביקורת עליהם ובדרכי התנהגות שונות. לעומתו יבנאלי, שמילא בתחומי תפקידים בכירים ומבוססים על ידע מקצועי לא פחות מוויץ, המשיך לראות עצמו כחלק מאותו ציבור פועלים שאנשי מנגנון המפלגה וההתיישבות העובדת היו חוד החנית שלו. ההבדל הזה ביניהם בא לידי ביטוי מפורש באופן שבו תיארו את חוויותיהם מפגישות שערכו עם אנשי ההתיישבות העובדת כחלק מעבודתם, ובדרכים אחרות.

תפיסתו של ויץ את עצמו כאיש מקצוע הביאה אותו לא פעם לקונפליקטים עם פעילים בהתיישבות העובדת ולביקורת ארסית עליהם, כמו בדוגמה שבפתח המאמר. דוגמה אחרת, בוטה פחות אך מייצגת יותר, מופיעה ברשומת יומן מנובמבר 1938. במסגרת תיאור נסיעת עבודה לבחינת שטח להתיישבות שיכח ויץ את הרכב הנוסעים על מקצועיותם של המשתתפים, ואף נקב בתפקידיהם של מרבית היוצאים: 'השכמנו גם היום ובשעה 7 יצאנו את חיפה ופנינו צפונה שתי מכוניות: החבורה היא מקצועית בהחלט: ד"ר וינשטיין מנהל מחלקת המטעים של תחנת הניסיון, קרמפנר, מנהל מחלקת ההדרכה, חדש, ממשמר העמק, וקס, מתחנת המטעים בקרית ענבים, [שם לא ברור] ממשמר העמק (פוליטיקה) בא כוח קיבוץ ב' מחרבת סמך, אני שרון ורוחמה.'²⁷

הצורך של ויץ לציין כי הרכב המשתתפים היה 'מקצועי בהחלט' מעיד על כך שלעתים לא היה הדבר כך. גם כאן, למרות ההרכב המקצועי הוא ציין בכל זאת את הצטרפותו של משתתף ממשמר העמק, אחד מקיבוצי הדגל של תנועת השומר הצעיר, שאותה הגדיר כפוליטית באופן שרומז על סלידתו מהפיקוח הפוליטי על מאמצי ההתיישבות. המרחק בינו לבינם קיבל צורה ויזואלית באופן הלבוש: בתמונות מסוירים של ויץ ביישובים מרוחקים

25 מכתב שמואל יבנאלי לאראלה יבנאלי, 8.1.1936, ארכיון העבודה ע"ש לבון (להלן: אה"ע), IV-104-12-4. ההדגשות במקור.

26 מכתב יבנאלי לאראלה, 3.9.1935, שם.

27 יומני יוסף ויץ, 30.11.1938, אצ"מ, A246-4-79.

הוא נראה לבוש בחליפה מחויטת ומגוהצת היטב, לצדם של פעילים בבגדים צבאיים או בבגדי עבודה מחוספסים אחרים.²⁸ הביקורת של ויץ על אנשי ההתיישבות העובדת על צביעות ונטייה להעדיף שיקולים פוליטיים על פני שיקולים מקצועיים-ענייניים הייתה שלובה בביקורת דומה על אנשי מנגנון המפלגה וההסתדרות:

השנאה המפלגתית אצלנו הולכת וגוברת יותר ויותר. ואני כחבר להסתדרות העובדים מיצר וכואב על שהסתדרות זו נגררת גם היא בתוך מחול השטן הזה ומשתמשת בכל האמצעים כמעט כשאר המפלגות יריביה. אני הייתי רוצה שהסתדרות אשר חבריה הם באמת החלוצים לעם תהיה גם טהורה מבחינה אנושית-לאומית ותתעלה על האחרים. תאוות השלטון מפותחת מאוד אצל מנהיגיה החדשים ואין מעצור לה להשיגה בכל האמצעים. דרכיו של א' ד' גורדון נשכחו מכבר מלב אלה וכולנו הולכים במדרון ובינתיים והממשלה הארצישראלית מחלקת את השלל.²⁹

הציטוט שלעיל מראה שיחסו לאנשי ההתיישבות העובדת היה רחוק משלילה גמורה, וכי למרות סלידתו מהם היה לו חשוב להדגיש כי הוא מוסיף לראות את עצמו כחלק בלתי נפרד מתנועת העבודה ומהכלי הארגוני המרכזי שלה, ההסתדרות. ואמנם, לצד הביקורת על פוליטיזציה יתר והמרחק המקצועי בינו לבינם, שאותם חזר והדגיש במהלך שנות השלושים, ויץ הוסיף לראות עצמו לא רק כחלק מתנועת העבודה אלא גם כ'איש השדה', ביטוי שחוזר אצלו בווריאציות שונות. הדבר עולה מיחסו הרגשי העמוק אל היערות והמטעים באדמות קק"ל שהוא היה אחראי להם, אך גם מיחסו האינטימי לגינתו הפרטית בחצר הבית בעיר, כמו למשל בציטוט הבא: 'ירדו גשמי ברכה בכל הארץ. זה כשבוע ימים שהשמים מעוננים וגשמים יורדים מפעם לפעם. ואנשי השדה שמחים להתחלת העונה המבורכה. גם בירושלים ירדו גשמים טובים והזרעים שזרעתי בגן מתחילים לבצבץ ולנבוט'.³⁰

כמו ויץ, גם יבנאלי בעבודתו יצא לנסיעות ממושכות בין יישובי ההתיישבות העובדת. אך בניגוד לוויץ יבנאלי קיים קשרים אישיים קרובים עם אנשי ההתיישבות העובדת וראה בעצמו חלק מהם וממנגנון המפלגה וההסתדרות. קשרים אישיים קרובים במיוחד קיימה המשפחה עם קיבוץ עין חרוד ועם חברים בו. כך למשל תיאר יבנאלי ביקור קצר בעין חרוד, אצל חברו מימי העלייה השנייה, שלמה לביא וילדיו הקטנים, ביקור שהיה חלק 'מנסיעה בת 6 ימים בחיפה ובעמק': 'חלק משהותי שם כיליתי עם הלל ואילנה. בגללם בלבד כדאי לבוא שמה לעיתים קרובות [...]. אחר כך בא לביא מחיפה והביא מתנות לאילנה, כי מלאו לה שמונה. ואני עברתי לעניינים אחרים, ולאנשים גדולים אשר לפעמים כילדים הם; או

28 ראו לדוגמה תמונה מביקורו הראשון של אוסישקין בחנייתה יחד עם ויץ. ויץ, יומני, עמ' 224.

29 מכתב יוסף ויץ לרענן ויץ, 11.12.1934, אצ"מ, 8-812-246A.

30 יומני יוסף ויץ, 30.11.1938, אצ"מ, 79-4-246A.

כילדים אנו כולנו, ללא דעת מה סביבנו ומה יבואנו.³¹ לפיכך, גם הביקורת של יבנאלי על הפוליטיקה של תנועת העבודה, שהייתה דומה בתכניה ולא פחות חריפה בשיפוטיות שלה מזו של ויץ, נוסחה כביקורת עצמית: 'כמה יודעים אנו להרבות בדברים ולמעט במעשים, וכמה יודעים אנו לבקר את השני מבלי חשוב הרבה, לעקוץ, לצמצם את דמותם של מעשיו של השני, וכמה שלוחה הרסן מפיוינינו בדברנו וממחשבותינו בהביענו אותן. וכמה יודעים אנו לבלות את זמננו הציבורי המשותף באופן פחות פרודוקטיבי אפילו מזמנו של כל יחיד ויחיד, ומבלי כל חשבון לגבי הדרוש להיעשות'.³²

בניגוד לוויץ, שהדגיש פעם אחר פעם את ההבדל בינו לבין אנשי ההתיישבות העובדת, הוסיף יבנאלי לראות את עצמו כחלק בלתי נפרד מהם אף על פי שבדומה לוויץ גם הוא ניהל אורח חיים עירוני למהדרין. ויץ ויבנאלי הוסיפו אפוא להזדהות באופן עמוק עם תנועת העבודה ומוסדותיה, אך שניהם פיתחו זהות מקצועית שונה – ויץ של מומחה ואיש מקצוע ויבנאלי של איש ארגון ואידאולוג פוליטי. זהות זו השתקפה ביחסם לאנשי ההתיישבות העובדת והושפעה ממנו בו בזמן. הבדלים אלה מעידים על שוני בסוג הגבריות של כל אחד מהגברים הללו, אך כדי לאשש הנחה זאת יש לבחון את יחסיהם עם נשותיהם וילדיהם. רגע לפני כן, במטרה להעמיק את הבנתנו בהבדלים בזהותם המקצועית, הפוליטית והמעמדית של ויץ ויבנאלי, נבחן את יחסם לאיכרי המושבות.

מחוז למחנה? היחס אל איכרי המושבות

איכרי המושבות שימשו, עוד מימי העלייה השנייה, קבוצת התייחסות משמעותית למחנה הפועלים ולמנהיגיו.³³ בזיכרון ההיסטורי נותר בעיקר היחס השלילי אליהם, שהתעצב מתוך יריבות פוליטית לצורך הגדרה עצמית על דרך של שלילה והתבדלות, וזה אמנם היחס העולה מכתבתו של יבנאלי גם בתקופה שבה מדובר כאן. אולם לצד השלילה היה גם יחס חיובי יותר, ששאף לברית עמם וראה בחלק מאורח חייהם גם מודל לחיקוי. יחס זה היה משמעותי יותר אצל ויץ.

יבנאלי עסק בנושא רק מעט במכתביו המצויים ברשותי, ולכן יש להרחיק למאמריו הפומביים כדי למצוא עדות לעמדתו בנושא. בשנת 1923 הגיב יבנאלי על מאמר פרי עטו של משה סמילנסקי מרחובות, מראשי ציבור האיכרים בארץ ישראל, במאמר פולמוסי תקיף.³⁴ מאמרו של סמילנסקי עסק בהסתדרות העובדים ובאלימות שנקטו חלקים ממנה באותו הזמן, במהלך שביטות בתל אביב ובמהלך הפילוג בגדוד העבודה. במאמר התגובה

31 מכתב יבנאלי לאראלה, 15.7.1934, אה"ע, IV-104-12-4; וראו מכתב בו כותב יבנאלי על תכנית לקיים את סדר פסח בעין חרוד, יבנאלי לאראלה, 13.4.1935, שם.

32 מכתב יבנאלי לאראלה, 9.3.1935, שם.

33 ראו למשל, אניטה שפירא, המאבק הנכזב, תל אביב 1977, עמ' 42-15, 102-106.

34 משה סמילנסקי, 'אלימות', הארץ, 25.7.1923, עמ' 2; שמואל יבנאלי, 'חזות קשה', בתוך: שמואל יבנאלי: כתבים, תל אביב 1961, עמ' 79-85 (פורסם לראשונה בתרפ"ג. להלן: יבנאלי, חזות קשה).

דחה ויבנאלי את טענותיו של סמילנסקי, ולשם כך, בין היתר, חזר והזכיר את העימותים בין פועלים לבין איכרים מראשית המאה העשרים.³⁵ בכך הוא הציב את סמילנסקי בשורה אחת עם זלמן דוד לבונטין ומרדכי בן הלל הכהן, שעמדו בראש המאבקים ההם, ואת מאמרו כחלק ממאבק היסטורי – פוליטי ואידאולוגי – בין קבוצות מעמדיות בתוך היישוב הציוני בארץ ישראל. בניגוד לדבריו של סמילנסקי טען יבנאלי כי האלימות וחוסר הנאמנות הלאומית היו נחלתם של האיכרים: 'ובאמת – אלה המתקיימים כל ימיהם על עבודת הפועל בכלל, ועל הפועל הזר בפרט, הם הם ה"מהרסים את מסורת העבר" ו"העם העברי לא יזכה את מעשיהם"'. הם, כי אין הם נאמנים לשום תורה, לא לתורת אבות ולא לתורת הבנים, כי הניצול – דגלם.³⁶ עשור מאוחר יותר, כאשר תיאר את ההישגים של המרכז לחינוך שכראשו עמד, הזכיר יבנאלי את הספר במושבות והדגיש את הפער בין ילדי העובדים לבין ילדי האיכרים ואת הצורך בהפרדה ביניהם: 'הרי שלמאות ילדים אלה ניתנה אפשרות להתחנך בחיק ההסתדרות – וגאולה מבית הספר הכללי במושבה המכיל גם ילדי איכרים, היכולים להגיד לילדי הפועלים: "אביך עובד בפרדס שלנו" וכו' וכו'.³⁷

אצל וייץ אין למצוא דחייה גורפת כזאת של אורח חייהם של האיכרים. לצד הזדהותו עם תנועת העבודה ומחנה הפועלים, שמר וייץ למן בואו לארץ כחלוץ בעלייה השנייה על קשרים הדוקים גם עם איכרי המושבות, ובמיוחד עם המושבה רחובות. היו אלה קשרים משפחתיים קרובים: לפני מלחמת העולם הראשונה הוא נשא לאישה את רוחמה, בתו של יצחק זאב אלטשולר, איכר מראשוני המושבה רחובות; אחותו של וייץ, מרים, שעלתה לארץ יחד אתו בשנת 1908, נישאה בשנת 1910 לזאב סמילנסקי, אף הוא מהדמויות הבולטות ברחובות; דפוס נישואין זה נמשך עם בנו האמצעי של וייץ, שרון, שנישא בשנת 1938 לשושנה, בתו של ליפמן צוקרמן, מראשוני המושבה זכרון יעקב. תיאור אבי הכלה מאפשר הצצה למאפיינים שזיהה וייץ בחיי איכר במושבה ושהפכו חיים אלה לאופציה עבורו – ותק בארץ, נטייה אינטלקטואלית, שורשיות וחיבור לאדמה וללאום: 'האיש עשה עלי רושם טוב. זקן, כולו לבן – 50 שנה בזכרון! – מעיין בספרים ו"אותיות זעירות", הפנים מביעים אומץ, עקשנות ועבודת האדמה. מדבר עברית לא רעה'.³⁸ לצד ההתפעלות מהאיש, במילים הסוגרות את הקטע, 'מדבר עברית לא רעה', וייץ כמו מזכיר לעצמו גם את המרחק בין מחנה הפועלים שעמו הוא נמנה ואשר חרט על דגלו את השימוש בעברית בלבד, ובין האיכר המתואר כאן, שלא טרח להפוך את העברית לשפת הדיבור היומיומית בביתו.

35 יבנאלי לא השתמש במושגים 'עלייה ראשונה' ו'עלייה שנייה', שמשמעותם התקבעה מאוחר יותר. על ההיסטוריה של מספור העליות ראו, חזקי שהם, 'מהעלייה השלישית לעלייה השנייה ובחזרה: היווצרות החלוקה לתקופות לפי העליות הממוספרות', ציון, מס' 77 (2012), עמ' 189-222.

36 יבנאלי, חזות קשה.

37 מכתב יבנאלי לאראלה, ללא תאריך (כנראה 1936), אה"ע, 4-12-104-IV.

38 יומני יוסף וייץ, 8.6.1938, אצ"מ, 36-4-246.A.

הקשרים הקרובים עם איכרי המושבות הביאו גם למשיכתו לאורח חייהם, שבאה לידי ביטוי גם בשאיפותיו לעתיד, שלא הוגבלו לתנועת העבודה. למשל, על רקע תסכולו מהזלזול שהוא זכה לו בעבודתו כפקיד, תיאר וייץ בכמה מכתבים לרענן את תכניתו לעבור לחיים חקלאיים בכפר, לא בהתיישבות השיתופית אלא כאיכר עצמאי, לצדו של אביה של אשתו ברחובות:

אולי על ידו אבנה גם אני לעת זקנה ואשיג את מאווי מאז, לחיות את חיי אני, החופשיים, הישרים כחיי אדם הקשור לקרקע ומוציא את לחמו ממנה, ואין עליו אלא מוראו וכבודו של הקדוש ברוך הוא, יוצר העולם, בלבד, אף לרגע איני מסיח את דעתי מכך. שאיפתי לרכוש כפרת ארץ ולהתחיל לבנות עליה את ביתנו ואת משקנו. את כל חסכונותינו נקדיש לכך, כי אינני רואה טעם בחיי הפקידות בימים הבאים. הן יודע אתה, כמה מזולזל התפקיד הזה.³⁹

הזלזול שעליו כתב וייץ היה נפוץ בתנועת העבודה, והיה מבוסס על הניגוד האידיאולוגי בין הפקידים לבין הפועלים בכלל ואנשי ההתיישבות העובדת בפרט.⁴⁰ הפגיעה ביוקרתם של חיי הפקידות העירוניים אמנם גרמה לו לחשוב ברצינות לנטוש אותם ולעבור לחיים חקלאיים בכפר, אך לא במסגרת ההתיישבות העובדת, כי אם כמושבה. אלא שכויץ הוסיף להתקיים כל העת המתח בין קרבתו ומשיכתו לאיכרים במושבות ובין הזדהותו עם מחנה הפועלים, כפי שאפשר לראות בדבריו לאחר ביקור שלו ברחובות, בחגיגה לציון שישים שנה למשה סמילנסקי, שאתו התווכח יבנאלי מעל דפי העיתונות בעשור הקודם. כך תיאר וייץ את החגיגה, כשהוא מתייחס בצער להיעדרם של הפועלים: 'בשכוע שעבר היינו, אמא ואנכי, ברחובות. היה חג – יובלו של משה סמילנסקי למלאת לו שישים שנה ואני הלכתי שמה בשם קק"ל. הייתה אסיפה רבת עם, כמוכן שהפועלים לא לקחו חלק. וזה היה מורגש, כי החגיגה הייתה בלי חמימות ובלי נפשיות'.⁴¹

הציטוט מדגים שוב כיצד חש וייץ קרבה ומרחק בו זמנית כלפי אנשי תנועת העבודה, ואת ההקשר המקצועי של המתח הזה, כאשר וייץ נדרש מתוקף תפקידו להימצא גם באירועים של יריבי תנועת העבודה ביישוב. יש להניח שבבחירתו להגיע לאירוע המסוים הזה מילא תפקיד גם הקשר האישי שלו עם משפחת סמילנסקי ועם איכרי רחובות. יבנאלי, לעומתו, המשיך לדבר במונחים של יריבות מעמדית עם איכרי המושבות ולקדם הפרדה בינם לבין הפועלים גם בשנות השלושים. גם הוא עשה זאת בהקשר מקצועי, במקרה שלו במסגרת

39 מכתב לרענן, 22.11.1932, בתוך: וייץ, יומני, עמ' 24.

40 יונתן שפירא, עילית ללא ממשכים: דורות מנהיגים בחברה הישראלית, תל אביב 1984, עמ' 41-54; David de Vries, 'National Construction of Occupational Identity: Jewish Clerks in British-Ruled Palestine', *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 39, No. 2 (1997) pp.373-400

41 מכתב וייץ לרענן, 27.2.1934, אצ"מ, 40-812-812-A246.

תיאור ההישג שבהקמת בתי ספר לילדי העובדים במושבות, במטרה לאפשר להם ללמוד בנפרד מילדי האיכרים שאצלם עבדו הוריהם. ההבדל הזה מחזק את הטענה בדבר ההבדל בזהות המקצועית, המעמדית והפוליטית בין ויץ ליבנאלי.

האמהות: לא אבות

עוד דרך שבאמצעותה הוגדרה גבריותם של ויץ ויבנאלי הייתה על דרך הניגוד לנשים, ובאופן מיוחד לנשותיהם. כתביהם האישיים של ויץ ושל יבנאלי מלאים בהתייחסויות לנשותיהם בהקשר של עבודתם, של עבודת נשותיהם ושל הקריירה של הילדים. בעזרת ניתוח יחס זה לנשים ננסה להבין ממד נוסף של גבריותם. לאחר שלושה עשורים של כתיבה פמיניסטית על ההיסטוריה של היישוב היהודי בארץ ישראל, אי השוויון בחלוקת העבודה בבית, שיתואר להלן, אינו מפתיע. עם זאת, גבריות כאמור איננה קיימת לעצמה אלא באופן יחסי לקטגוריות מגדריות אחרות. לכן הבנת האופנים הספציפיים שבהם התבצעה חלוקת העבודה הבלתי שוויונית הזאת, והדרכים שבהן נתפסה והוצדקה, הכרחית כדי ליצור תמונה מלאה של הגבריות שהיא עניינו של מאמר זה.

עבודה בשכר ופעילות פוליטית במרחב הציבורי היו מסומנות, הן אצל ויץ והן אצל יבנאלי, כנחלתם של הגברים. עבודתן של הנשים התרכזה בעיקר בעבודות הביתיות: בישול, ניקיון, ביגוד, תחזוקה רגשית של בני המשפחה וכו'. גם כאשר נשים הצטרפו לעבודת בעליהן או יצאו לעבודה בעצמן, הן מילאו תפקיד משני לעבודתן של הגבר, שנתפסה כחיונית למטרות המשפחתיות והלאומיות. המרחב הביתי עצמו היה גם הוא ממוגדר, ומקומות ותפקידים מסוימים בו נחשבו לתחום גברי.

אצל ויץ הדבר היה מובהק: חלוקת העבודה במשפחתו עלתה, בקווים כלליים, בקנה אחד עם דגם המשפחה הגרעינית המודרנית של מרכז ואירופה ומערבה במאות התשע-עשרה והעשרים.⁴² כפי שעולה מיומנו וממכתביו לבניו, ויץ העביר את ימיו בעבודה מחוץ לבית, במשרדו בירושלים ובנסיעות ברחבי הארץ, ופרנס את המשפחה לבדו. אשתו רוחמה לא עבדה בשכר והייתה אחראית, יחד עם העוזרת בביתה, לכל 'עבודות הבית'. אפשר ללמוד על כך מתיאור החיים שלו ושל הבן יחיעם בבית בהיעדרה של רוחמה: 'אני ויחיעם לבדנו וקצת משעמם וקצת בדידות. יחיעם עובד כל השבוע בהתמדה רבה על שיעוריו ואני בעבודתי. הננו חיים שניים כסטודנטים רווקים ממש. בבוקר ובערב נכין לנו אוכל ובצהריים במסעדה. העוזרת שלנו גם היא חלתה ועל כן גם הטיפול בבית עלינו – או – למען האמת – עלי'.⁴³

42 על התהוות המשפחה היהודית הבורגנית בגרמניה במאה התשע-עשרה ראו, Marion A. Kaplan, *The Making of the Jewish Middle Class: Women, Family, and Identity in Imperial Germany*, New York 1991. על גבריות במשפחה הבורגנית המודרנית בדגש על גרמניה וצרפת ראו, מוסה, לאומיות ומיניות, עמ' 37-39. על הבית הבורגני בבריטניה במאה התשע-עשרה ראו, John Tosh, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-class Home in Victorian England*, New Haven 1999.

43 מכתב ויץ לרענן, 30.1.1934, אצ"מ, 49-812-246A.

סימונה של העבודה מחוץ לבית כגברית נעשה גם על ידי תיאור החזרה הביתה בסוף יום העבודה כשיבה אל האם: 'והביתה. צריך לשוב במוקדם. אין דבר, אם לא לאכול ארוחה בהרחבה, בעיקר לבוא לפני שקיעת החמה. אמא מחכה שם. שלום. באתי במועד'.⁴⁴ עם זאת היו גם בכית אתרים שזוהו באופן מובהק עם האב. כאלה היו הגינה וחדר העבודה. כך, למשל, תיאר ויץ ביומנו את חזרתו מחופשה בכרמל: 'ירדתי מההר, חזרתי הביתה. החופשה מהמשרד עודנה נמשכת, אבל היא נסתיימה בעצם. הבית, הגן והסביבה מכניסים את האדם למסלולו הרגיל הסוגה בעניינים, בבעיות וכדומה. [...] השקיתי בגן את הפרחים, שכמשו בהעדר. אספתי עגבניות'.⁴⁵ זו פעם אחת מרבות שבהן ויץ הזכיר את העיסוק שלו בעבודת הגינה, ונראה שמדובר כאן בהיפוך מעניין: ויץ שאף לבטא באופן מעשי את משיכתו לעבודת האדמה, אך בהיעדר זמן ואמצעים לעסוק בעבודות האדמה שסומנו בתרבות החלוצית כגבריות, ובראשם גידולי השרה, עשה זאת על ידי גידול פרחים וירקות בגינה הביתית, עיסוק שנחשב נשי.

עיקר עבודתו המשרדית של ויץ נעשתה במשרדו באגף הקרן הקיימת בבית המוסדות הלאומיים, ששכן מראשית שנות השלושים ברחוב המלך ג'ורג' בירושלים. אולם היה לו חדר עבודה בבית, עם אמצעים משרדיים כגון טלפון פרטי, שגם ממנו עבד לעתים. כאשר היה צורך לבצע פעולות שונות לצורך הוצאה לפועל של מבצע רכישת קרקעות והתיישבות דחוף בשיא המרד הערבי הגדול ובזמן של עוצר בירושלים, נשאר ויץ לעבוד מביתו עד שעת לילה מאוחרת, כגון בתיאור שלהלן: 'בערב לא קבלתי שום ידיעה מחיפה. הזמנתי את וינשל לטלפון בשעה 9. אני קשור לשולחן הכתיבה. [...] השעה 9 עברה. לא בא צלצול. [...] בשעה 10 טלפן שוב וינשל. [...] אחר כך טלפן הרצפלד מתל אביב, בישרני שבישיבה של המרכז החקלאי הוחלט על שני גופים לחנייתה ולחרכת סמך'.⁴⁶ לעומת זאת, רוחמה אשתו הצטרפה לסיוורים מקצועיים שלו לא כמשתתפת בעלת תפקיד, אלא כנספחת אליו או כטרמפיסטית, כפי שכבר ראינו למעלה וכפי שאפשר לראות בצורה מובהקת יותר גם בדוגמה הבאה: 'אמא נסעה לחיפה זה חמישה ימים. הייתה לה הזדמנות לנסוע איתי ביום חמישי העבר [כך] לטבריה, משם ביום השישי לגניגר, במקום שם פגשתי את הקול' [קולונל] וג'בור בביקורו את יער בלפור וגם בטעתו [כך] עץ. משם נסעה לחיפה'.⁴⁷ גם מקרים אלה, של היפוך לכאורה, לא משנים את המגדור המובהק של העבודה מחוץ לבית כגברית ושל עבודת הבית כנשית.

אצל יבנאלי חלוקת העבודה המגדרית הייתה נוקשה מעט פחות. הדבר נכון במידה רבה יותר לגבי בתו אראלה, אולם גם בכל הנוגע לאשתו, הניה, ההבדלים בין יבנאלי לבין ויץ ברורים. יבנאלי היה המפרנס העיקרי, ועבודתו באה עבורו לפני שאר תחומי החיים,

44 מכתב ויץ לרענן, 29.5.1934, שם, 20-812-246.A.

45 יומני יוסף ויץ, 31.8.1938, שם, 51-4-246.A.

46 יומני יוסף ויץ, 19.1.1938, אצ"מ, 63-4-246.A.

47 מכתב ויץ לרענן, 30.1.1934, שם, 49-812-246.A.

אך גם אשתו עבדה. למשל במכתב שבו סיפר יבנאלי לאראלה על שובה של האם מחופשת הבראה במוצא, הוא כתב כך: 'אמא שבה אלינו בשעה טובה מחופשת הבראה במוצא. היא כמעט בריאה, והיא מתכוננת להיכנס לעבודה'.⁴⁸ הניה יבנאלי סיימה בית ספר לאחיות לפני עלותה לארץ, ועבדה בשנים הראשונות לאחר עלייתה לארץ לפני מלחמת העולם הראשונה.⁴⁹ היא המשיכה לעבוד בתפקידים שונים בתחום הרפואה הציבורית גם לאחר נישואיה, אבל, לפחות מנקודת מבטו של יבנאלי, עבודה זו הייתה משנית לטיפול בבית ובמשפחה. יבנאלי כמעט לא ציין כלל במה בעצם עובדת הניה, וכאשר כתב בפירוט על מעשיה של האם, כמעט תמיד היה מדובר בעיסוקים שקשורים לבית ולמשפחה, לדוגמה: 'סיידו את הבית לשמחתה של אמא, אשר צפתה להזדמנות מתאימה לכך, וסוף סוף הוציאה זאת לפועל השבוע'.⁵⁰

במכתביו של יבנאלי אפשר למצוא לעתים גם כתיבה של האם ישירות לאראלה, דבר שמאפשר להשוות בין הדברים עליהם כתב האב, שעסק לרוב בנושאים שברומו של עולם, לבין כתיבתה של האם שהייתה תמיד מעשית מאוד. לדוגמה, במכתב מקיץ 1934 ובו שני חלקים – אחד מהניה ואחד משמואל – עסק שמואל בהירצחו של קנצלר אוסטריה, אנגלברט דולפוס, בתהיות על ההבדלים העקרוניים והמעשיים בין הסוציאליסטים לנאצים ובחששות לשלום בעולם. הניה עסקה בנושא אחד בלבד: בבדיקות שעברה או אראלה לצורך קביעת הטיפול בבעיית עיניים שממנה סבלה, כאשר חוות דעת אחת קבעה שיש צורך בניתוח ואילו ההורים דרשו בדיקה אצל רופא ידוע יותר. ההתייחסות היחידה לנושא בחלק המכתב של שמואל היא בשורת הסיים: 'היי שלום אראלה יקרה! תעני לאמא, ומתי תבואי לרופא'.⁵¹ כמו הגינה וחדר העבודה אצל ויץ, גם אצל יבנאלי היה אתר בבית שהיה מזוהה אתו, הוא הספרייה. בדיונים ממושכים שניהל במכתביו עם אראלה על ספרי עיון שונים הוא הפגין ידיעה מדויקת למדי של הספרים שנמצאו או שלא נמצאו בספרייתו הביתית.⁵² במכתב אחר, בתיאור מעבר לדירה חדשה, האתר היחיד בבית שהוזכר יבנאלי היה הספרייה: 'הסידורים בבית לא נגמרו עדיין. הספרייה עודנה ארוזה בארגזים, כי הכוננית לא הורכבה עדיין. אבל אנו נהנים מהדירה החדשה כמות שהיא, ואנו שמחים בחלקנו'.⁵³ עיסוק שלו בעבודות הבית הוזכר לעתים רחוקות מאוד, וגם אז דובר בעיסוקים יוצאי דופן הקשורים בהפעלת כוח פיזי, כמו למשל הבאת מים מחצרות סמוכות לביתם בימים של הפסקת המים הזורמים

48 מכתב יבנאלי לאראלה, 24.7.1935, אה"ע, IV-104-12-4.

49 תדהר, אנציקלופדיה, כרך 2, עמ' 858.

50 מכתב יבנאלי לאראלה, 24.2.1936, אה"ע, IV-104-12-4.

51 מכתב שמואל והניה יבנאלי לאראלה, ללא תאריך (סוף יולי או תחילת אוגוסט 34), שם.

52 ראו למשל, מכתבי יבנאלי לאראלה, 31.1.1936; 24.2.1936, שם.

53 22.8.1936, שם. על הספרייה כמרחב גברי בתוך הבית בהקשר הציוני ראו, מיכל חכם, 'הביט(אט)וס':

עשיית בית עירוני במולדת, שיח הדומסטיות הציוני בימי היישוב וראשית המדינה, עבודת דוקטור,

תל אביב 2012, עמ' 287.

בברזים בביתם.⁵⁴ תפקודים של האם מחוץ לבית שהזכיר, נוסף על העבודה, היו תפקודים פרטיים-משפחתיים בלבד, ולא כאלה שהיו קשורים לפעילות ציבורית. לדוגמה, בכרכה לאראלה לכבוד ראש השנה כתב יבנאלי: 'אראלה היקרה שלום! באתי הביתה מהעבודה ומצאתי את מכתבך רב הרשמים והראגות. וכעבור שעה שעתיים עלי להחזיר לך במילים אחדות את עתרת ברכותינו לשנה החדשה יחד עם מתנתה של אמא, אשר הרבתה ללכת ברחובות העיר עד אשר מצאה את אשר רצתה עבורך'.⁵⁵

נקודה נוספת שבה יש נקודות דמיון בין שני הכותבים היא סימון האם כמי שאחראית לדאגה ולגעגועים לילדים. נראה שלצד השימוש של שניהם בדאגה זו כדי לכדל את עצמם מנשותיהם ולהגדיר את עצמם כגבריים, ויץ ויבנאלי מצאו בה גם אפשרות לבטא בעקיפין את דאגתם לילדיהם. אצל ויץ אפשר להבחין גם בנטייה חזקה לאפיין את האם כמי שאפשרה לרגשותיה להכתיב ולהגביל את מעשיה ואת מעשיהם של יתר בני המשפחה בניגוד לו, ולעתים גם בניגוד לבניהם הצעירים. מכתביו ויומניו מלאים בדוגמאות לחרדותיה של האם – למשל, דאגה לבריאותם של הבנים ושל אביה הזקן,⁵⁶ חרדות כאשר המצב הביטחוני הידרדר במחצית השנייה של שנות השלושים והבנים היו בדרכים או בתפקידי שמירה,⁵⁷ ואף מקרים רבים של דאגה קיצונית כאשר המכתבים מהם לא הגיעו בזמן.⁵⁸ ויץ כתב במפורש שלדעתו דאגה זו מוגזמת ולא רציונלית. לדוגמה: 'אמא נחלשה בזמן האחרון. התקפות של הקוליטוס ודאגות לאביה. מרתה לדאוג לא פסקה ולא קטנה גם במקום שאין צורך בדאגה או שאין בה תועלת'.⁵⁹ בחלק מהמקרים הוא עצמו, ולעתים גם אחד הבנים, תואר כמי שממלא את תפקיד הגבר השקול והרציונלי הרואה מבעד לחרדות חסרות ההיגיון של האם ומנסה בדרכים שונות להרגיע אותה.⁶⁰ כאמור, חרדה מוגזמת זו הוצגה אצל ויץ כמפריעה לעבודתו ואף לרכישת ההשכלה של הבנים, למשל כאשר ציין כיצד השתדל למעט בנסיעות עבודה ולחזור מוקדם הביתה כדי להפחית מחרדתה,⁶¹ או בהוראתו לרענן לוותר על המחשבה ללמוד בעיירה פורטיצי בדרום איטליה, בין היתר בגלל קרבתה להר הגעש וזוב שהפחידה את האם.⁶²

גם אצל יבנאלי אפשר להבחין בנטייה לתאר את האם כמי שדואגת ומתגעגעת יותר לילדים. אמנם שניהם היו מודאגים כאשר מכתבים לא התקבלו בזמן, אבל, לדוגמה בציטוט הבא, האם היא שהייתה מוכנה לנקוט צעדים קיצוניים בעקבות זאת: 'טוב היה, אראלה

54 מכתב יבנאלי לאראלה, 10.5.1935, אה"ע, IV-104-12-4.

55 שמואל יבנאלי לאראלה יבנאלי, 17.9.36, שם.

56 ראו למשל, מכתב ויץ לרענן, 12.6.1934, אצ"מ, A.246-812-14/15.

57 ראו למשל, יומני יוסף ויץ, 18.10.1938, שם, A.246-4-62.

58 ראו למשל, מכתב ויץ לרענן, 17.4.1934, שם, A.246-812-28.

59 מכתב ויץ לרענן, 12.6.1934, שם, A.246-812-15.

60 ראו למשל, מכתב ויץ לרענן, 18.12.1934, שם, A.246-812-5.

61 מכתב ויץ לרענן, 29.5.1934, שם, A.246-812-19.

62 מכתב ויץ לרענן, 15.5.1934, שם, A.246-812-21.

היקרה, לו בכל זאת כתבת לא פחות מפעם בשבוע. כי כתום שבעת הימים לאחר קבלת מכתבך מתחילות אצלנו הדאגות לך. ואמא – נפשה יוצאת בגעגועיה לך ובדאגותיה, והיא כל יום מתכוננת לנסוע אליך.⁶³ כאשר תיאר את התכנית המשפחתית לבוא לחגוג את ליל סדר פסח עם אראלה וחבריה במעוז חיים, עלה שוב ההבדל בינו לבין אשתו בכל הנוגע לסדר העדיפויות בין המשפחה לבין העבודה: 'אמא חושבת להשאיר אצלכם במשך ימי הפסח. אבל אני אצטרך לחזור למחרת החג או במוצאי החג'.⁶⁴ היות שבמכתביו של יבנאלי שולבו גם קטעים שנכתבו בגוף ראשון בידי אשתו, אפשר גם להשוות התייחסויות של שניהם לאותו עניין. למשל, בתיאור בואו של הבן מנחם לביקור מההכשרה והוא רזה יותר משהיה בפעם האחרונה שראו אותו, התיאור של שמואל היה רגוע ואופטימי: 'מנחם רזה קצת. אבל הוא אומר שהוא בריא. מצב רוחו הוטב'. לעומתו, הניה הדגישה את הדאגה: 'שבבת היה לנו אורח מנחם. הוא פחות או יותר שקט, אבל רזה עד בלי גבול. וגדולה הדאגה'.⁶⁵ חלוקת העבודה המגדרית שימשה הן את ויץ והן את יבנאלי להגדרתם כגברים: בראש סדר עדיפויותיהם ניצבה העבודה, בעוד נשותיהם, גם כאשר הן עבדו כמקרה של יבנאלי, העמידו את הדאגה למשפחה במקום הראשון. גם המקומות בבית שהיו מזוהים עמם, כמו הגינה וחדר העבודה אצל ויץ או הספרייה אצל יבנאלי, היו קשורים לזהותם המקצועית. חלוקת העבודה המגדרית ניכרת גם בתחום הבעת הרגשות: הן ויץ והן יבנאלי התייחסו לנשותיהם כרגשניות באופן שהגביל אותם ואת בנייהם בהתפתחותם האישית והמקצועית. ניכר שתיאורי רגשותן של הנשים אפשרו להם בעקיפין להביע את רגשותיהם, כמו דאגה וחשש לילדים. מבין התחומים שעומדים כאן להשוואה נראה שהדמיון בין ויץ ליבנאלי בתחום זה הוא הרב ביותר. עם זאת, גם כאן ההבדלים מגדירים שתי וריאציות גבריות באותה אליטה: העובדה שחלוקת העבודה המגדרית אצל יבנאלי הייתה פחות נוקשה מזו שבמשפחת ויץ עולה בקנה אחד עם נטייתו של יבנאלי להזדהות מלאה עם ערכי תנועת העבודה וההתיישבות העובדת, שכללו את היומרה לשוויון בין המינים בכלל ובמיוחד בתחום העבודה. זאת בניגוד לנטייה של ויץ לחיים בורגניים יותר, שעלתה בקנה אחד עם חלוקת העבודה המגדרית הנוקשה בינו לבין אשתו. כדי להשלים את התמונה נעבור כעת לראות כיצד התבטאו ההבדלים בזהותם המקצועית, הפוליטית והמעמדית של ויץ ויבנאלי ביחסם לעתידים המקצועי של ילדיהם.

בנים ובנות: ממשיכי הדרך

העיסוק בעתיד הילדים היה אחד הנושאים העיקריים במכתבי האבות לילדיהם. הן ויץ והן יבנאלי השקיעו מאמץ רב בקידום תפיסתם לגבי סוג הקריירה שאליו צריכים ילדיהם

63 מכתב יבנאלי לאראלה, 19.5.1936, אה"ע, IV-104-12-4.

64 מכתב יבנאלי לאראלה, ללא תאריך, שם.

65 מכתב שמואל והניה יבנאלי לאראלה, 4.2.1939, שם.

לשאוף, סגנון החיים שעליהם לאמץ וההכשרה המקצועית הדרושה לשם כך.⁶⁶ השקעה זו התבטאה גם בחניכה מעשית, שכן שניהם התייחסו אל ילדיהם בשלבים מסוימים כאל שותפים זוטרים לעבודתם: ויץ לקח את בניו לסיורים מקצועיים רבים והטיל עליהם משימות כגון כתיבת ניירות עבודה ותכניות טכניות שונות בפיקוחו; יבנאלי דרש וקיבל מילדיו מידע על התחומים השונים של תנועת העבודה שבהם פעלו וניסה להשפיע עליהם לפעול לפי תפיסתו בזירות פוליטיות אלה. ניתוח עמדותיהם של האבות בהקשר זה יאפשר להבין את גבריותם, ויש בו גם כדי להוסיף לדיון בנושא יחסי הדורות בתנועת העבודה הישראלית. מהמעמד החברתי והמקצועי הרומה של ויץ ושל יבנאלי, מהוותק שלהם בארץ ומאורח החיים העירוני המשותף להם נבע דמיון משמעותי גם במסלול החיים של הילדים. אם לציין רק כמה נקודות מרכזיות, ילדי שתי המשפחות נולדו בארץ ישראל, למדו בעיר בבית ספר יסודי מהזרם הכללי (כלומר שלא השתייך לזרם העובדים) ובבית ספר תיכון נחשב (ילדי יבנאלי בגימנסיה 'הרצליה' בתל אביב, וילדיו של ויץ בגימנסיה 'רחביה' בירושלים). אחד מילדיו של ויץ (שרון) סיים את לימודי התיכון ב'מקווה ישראל', וגם בנו של יבנאלי למד שם חלק מהשבוע במסגרת לימודי התיכון במגמה החקלאית בגימנסיה 'הרצליה'. לא פחות חשוב, לפחות שני בנים של ויץ (רענן ויחיעם) ושני ילדיו של יבנאלי שהו בילדותם ובנעוריהם המוקדמים תקופות ממושכות של לימודים ועבודה בקיבוצים עין חרוד ומשמר העמק. בין המשפחות היו כמובן גם הבדלים משמעותיים.

ויץ ויבנאלי, כמו אבות רבים נוספים במעמדם בתנועת העבודה באותה עת, שאפו לראות בילדיהם את ממשיכי דרכם. לאופנים השונים שבהם התייחסו שניהם לקריירה של עצמם היו השלכות ישירות על יחסם לילדיהם בהקשר זה. ויץ, שכפי שראינו הזדהה עם תנועת העבודה וערכיה, אך לא ראה את עצמו שייך מבחינה מקצועית ותרבותית להתיישבות העובדת, שאף לראות את ילדיו ממשיכים בדרכו בעבודות פקידות מקצועיות המבוססות על ידע אקדמי בחקלאות. אפשר ללמוד זאת מכך שמכתביו מלאים בדוגמאות שבהן הוא ובניו הגדולים רענן ושרון מתייעצים זה עם זה בדילמות מקצועיות, בניזופותיו בהם על חוסר השקעה בלימודים ובחלוקת שבחים ומילות עידוד על הצלחותיהם. ויץ אמנם הביע את דעתו בכל הנוגע להכשרתם המקצועית של בניו ופעל למימושה באופן אסרטיבי למדי, אולם לא הייתה זו שיחה של הוראות מהאב לבנים צייתנים. הוא הקדיש מאמץ רב בשכנועם, וביקש מהם פעם אחר פעם לכתוב לו את דעתם ולנמק אותה כדי

66 עדויות דומות קיימות גם במכתביהם של גברים במעמד דומה לזה של ויץ ויבנאלי, למשל, דוד בר רב האי (בורובוי), עורך דין ופעיל בולט של מפא"י בתקופת המנדט, עזר רבות לבנו לעמוד בבחינות ההסמכה לעריכת דין, גם בעת שהבן שירת כחייל בבריטי באירופה, אה"ע, 14-1288-124-IV; שרגא נצר (נוסוביצקי), ראש ועד עובדי עיריית תל אביב ופעיל מרכזי במפא"י ובמועצת פועלי תל אביב בשנות השלושים והארבעים, עסק רבות בהסרת המכשולים שעמדו לפני מחזור הלימודים של בנו ללימודים בבית הספר החקלאי כדורי, עקב פרוץ המרד הערבי ב-1936; שם, 35-773-124-IV; דוד בן-גוריון רצה שבנו ילמד ספנות בבריטניה. דוד בן-גוריון, מכתבים אל פולה ואל הילדים, תל אביב 1988, עמ' 154.

שיוכל להתמודד עם טיעוניהם, כפי שעולה באופן ברור מהציטוט הבא, ממכתב לרענן באיטליה בעת לימודי התואר הראשון:

אל נא תשכח שאתה בקורס השלישי, בו הנך נדרש לכוון את דרכך ולבחור את מקצועך. והייתי רוצה לרעת את דעתך בעניין זה. לא אשוב על דעתי שכתבתי ואמרת לך פעמים רבות, שלא הלימודים הכלליים הם העיקר, כי אם המקצוע שישמש לך ול'ארץ'. ועתה עליך לכוון את פניך אליו. וכן לשאלות חקלאיות מעשיות. כי, כלל זה נקוט בידי, שכל תורה שאין עמה מעשה – סופה שתמאס על בעליה. [...] הייתי רוצה שתקדיש עצמך לזה שיש ביכולתו לפלס את הדרכים לפני אותו חלק מאומתנו הרוצה לקשר את עצמו עם האדמה, וכל הכרוך בה. מאוד אשמח לשמוע ממך את דעתך והשקפתך בשאלה זו, שאינה גם היא לשם ויכוח בעלמא, כי אם לשם בחירת הדרך.⁶⁷

לפי ויץ, כיוון מקצועי זה יכול היה לתרום הן למאמץ הלאומי הקולקטיבי והן לטובתם האישית של הבנים. הוא הקפיד להדגיש את השילוב בין השניים, שכן הבנים גילו נטייה חזקה ללכת, ברוח התקופה, למסגרות קולקטיביות שביטלו את החשיבות שבקריירה אינדיבידואלית. הדבר בא לידי ביטוי בעיקר ביחס לבן הצעיר, יחיעם, שהתבגר בתקופה בה תנועות הנוער של בני הארץ כבר התמסדו ושגשגו, ובראשן השומר הצעיר. יחסו של ויץ לפעילות של יחיעם בשומר הצעיר היה מזלזל וסלחני לרוב, ומבטל במקרים שבהם הפעילות בתנועה התנגשה עם פיתוח הקריירה.⁶⁸ בקטע הבא, ממכתב לרענן באיטליה, נזף יוסף ברענן בלשון חריפה על ניסיון שלו להתערב בחינוכו המקצועי של יחיעם, והסביר את ההיגיון שהנחה אותו בחינוך זה:

לא ארשה לך להתערב בענייני החינוך שאני נותן ליחיעם. אין לך כל הצדקה לקרוא תגר על מעשי ופעולותי ביחס לעבודתו של יחיעם, בלכתו לעבוד בתחנת הניסיון ברחובות ולא בקיבוץ או בקבוצה. והסוף מוכיח. יחיעם שב משם אחרי עבדו שנים עשר ימים והוא מלא רשמים, סיפוק ונחת. עבד והרוויח! עמל וראה ברכה בפרי עמלו. החיוב שלא יכול היה למצוא לו עבד בקבוצה, בתנאים שיתר חבריו עבדו. על חיי הקבוצה ועבודתה – איני צריך, כמובן, לקחת לקח מפיד, אני יודע יפה את החיוב שאינו קטן כלל. אבל גם השלילה לא נעלמה ממני. לכשיעמוד ברשות עצמו וירצה לכוון את חייו לחיי הקבוצה לא ארשה לעצמי למנוע אותו מכך מתוך כפיה. אחר כך יבור לו את דרכו לפי רצונו ויכולתו, אבל כיום – מצאתי ומוצא

67 מכתב ויץ לרענן, 18.12.1934, אצ"מ, 5-812-246A.

68 ראו למשל את סיום המכתב שצוטט לעיל, 'אצלנו אין כל חדש [...] יחיעם לומד ועוסק יותר מהמידה בעסקנות של השומר הצעיר'.

אני את הדרך הזאת לטובה ביותר. ואל תגיד לי: הצבור, משמעת ציבורית! אני מכיר גם בזו אבל לא בעיניים עיוורות. כאן ההליכה לעבודה להצלת הקטיפה על ידי תלמידי בית הספר נעשה על ידי אדם שאין לפניו תעודתם של ההולכים אלא המטרה של המקום שלשם הם הולכים.⁶⁹

הציטוט מבהיר את ההסתהיגות של וייץ מנטיות מסוימות של תנועת העבודה בהובלת ההתיישבות העובדת בשנים אלה, ובמקרה הזה – הנטייה להעדיף את מה שנתפס כאינטרסים קולקטיביים של יישוב כלשהו או של הציבור היהודי בארץ כולו, על פני אינטרסים של יחידים. וייץ נשאר כאן יציב בעמדתו כי קידום היכולות האישיות של בניו יתרום לאינטרס הכללי טוב יותר מאשר לו יוכפפו יכולות אלה לאינטרסים קולקטיביים כאלה או אחרים. הטון החריף שהוא נוקט כאן, באופן חריג במכתביו לרענן, מבהיר כמה היה חינוך ילדיו משמעותי לו.

כמו וייץ, גם יבנאלי שאף לראות את ילדיו מגשימים את יכולותיהם האישיות וראה בזירה המקצועית את הזירה המתבקשת לכך, הן לבנו והן לבתו. כמוהו, גם יבנאלי שאף לראות את ילדיו הולכים בדרך. אך בניגוד לווייץ, עבור יבנאלי היו המשימות הקולקטיביות – הלאומיות והתנועיות – במקום הראשון בסדר העדיפויות. רק בתוכן ובמסגרתן רצה לראות את יכולותיהם של ילדיו באות לידי ביטוי, ובמכתביו לא עלה כמעט שום ציון של ניגוד בין הקולקטיבי לאישי, כמו בציטוט שהובא לעיל מווייץ. בניגוד לילדיו של וייץ, המשימות הקולקטיביות שאליהן ייעד יבנאלי את ילדיו הובילו אותם אל מחוץ לעיר, ליישובי ההתיישבות העובדת.

במכתב מלוצרן לבתו אראלה הביא יבנאלי לידי ביטוי מובהק את תפיסתו בדבר היחס בין המשך דרכו של האב לבין ההירתמות למשימות קולקטיביות של ילדיו: 'הפלוגה שלכם היא אחת העמדות של קליטת העלייה, זאת אומרת של הגשמת הציונות. וכמה רחוק המרחק מהמפקדה העליונה כאן בלוצרן, עד חפירות ההגנה שאתם נמצאים בהן, שם בפלוגתכם!⁷⁰ במכתב אחר, לאחר איחולים ועצות על אתגרים העומדים לפני קבוצתה של אראלה, הוא ביקש עדכון ממועצת הקיבוץ המאוחד שבו הייתה חברה: 'אראלה, לבטח קבלת רשמים מפורטים ממועצת הקיבוץ, תכתבי לי משהו'.⁷¹ בהתחשב במתח שהלך וגבר באותן שנים בין הנהגת הקיבוץ המאוחד לבין יתר חברי הנהגת מפא"י ובהם יבנאלי, אפשר לראות בבקשה הזאת כי יבנאלי ראה בכתו גם נציגה שלו בתוך מה שהלך והפך לחלק המרכזי של סיעה יריבה במפלגתו.⁷² יתר על כן, וייץ הסתייג מפעילות בניו בתנועות הנוער החלוציות, ואילו יבנאלי עודד במכתבים רבים את פעילותו של בנו מנחם באחת מתנועות

69 מכתב וייץ לרענן, 2.4.1934, אצ"מ, 246-812-31.

70 מכתב יבנאלי לאראלה, 28.8.1935, אה"ע, IV-104-12-4.

71 מכתב יבנאלי לאראלה, 7.11.1936, שם.

72 הנרי ניר, רק שביל כבשו רגלי: תולדות התנועה הקיבוצית, ירושלים 2008, עמ' 261-272.

הנוער המסונפות למפא"י, 'החוגים' (שנודעה גם בשמה הרשמי והמאוחר יותר, 'המחנות העולים'). יבנאלי התייחס לפעילותם הפוליטית של ילדיו כחלק בלתי נפרד מהפעילות במפלגה, ואל הילדים כאל פעילים פוליטיים לכל דבר, הראויים גם לביקורת כאשר הם נכשלים במשימתם התנועתית:

התנועה שלהם מתקדמת בצעדי צב. הנה אמר לי ליוסיק הן, שאצלם במחלקה השמינית בגימנסיה רק 10 חוגיסטים מכל המחלקה. זאת אומרת שהתעמולה שלהם אינה מוצאת לה אוזן קשבת. לעומת זאת השומר הצעיר פורץ לו דרך אפילו בכותלי בית הספר שלנו. מפלגתנו אינה עוברת בין הנוער הלומד. היא סומכת על החוגים. בכחינת שלח לחמך על פני המים, אלא מאידך גיסא, כלומר, אל תעבוד, אלא קווה ממישהו שיעבוד ויביא לך מפרי עבודתו.⁷³

המעורבות של יבנאלי בפעילות הפוליטית של ילדיו ועידודם לעשות כן משלימים את התמונה על זהותו המקצועית כעסקן פוליטי. עם זאת הוא ביטא גם דאגה להתפתחותם האישית והמקצועית של ילדיו, כאשר במקרים נדירים התערור חשש לסתירה בין התפתחות זו לבין משימות תנועתיות שונות. לדוגמה, כאשר עודד את אראלה להוציא לפועל את תכניתה להשתלם בהנהלת חשבונות ולגור לצורך כך תקופה קצרה בעיר, כלומר לעזוב באופן זמני את חבריה לפלוגה ואת משימותיה שם, הדגיש יבנאלי את התרומה שתהיה בכך לקיבוץ לנוכח ביקורת אפשרית על כך: 'אראלה היקרה! אני שב לשאלת השתלמותך שבועות אחדים בעיר. אני בטוח שגם הקיבוץ, שבו את חברה, מעוניין בדבר ורוצה בכך, שתשלימי את השתלמותך בתקופה קצרה ובאופן מרוכז עד כמה שאפשר. הלא אין את בת 15 עוד. את כבר אדם רציני ואחראי, וחייבת את להיות נכונה לתפקידים אחראיים בעבודה, וכל זמן שאין לך מקצוע אי אפשר לקיבוץ לנצל את כוחותיך, וזה לא טוב'.⁷⁴ דוגמה נוספת היא התנגדותו לתכניתו של הבן הצעיר, מנחם, להצטרף לקבוצה של בני הקיבוץ המאוחד ובוגרי תנועת המחנות העולים שעברו במפעלי האשלג באזור המבודד שבצפון ים המלח, במטרה להקים את קיבוץ בית הערבה. יבנאלי נימק את ההתנגדות בסיבות בריאותיות, שהן בדיוק ההפך מהקרבה של הפרט למען הכלל:

אין זה יכול להתקבל על דעתנו, שהילד יבחר לו את המקום שבלי ספק אינו מתאים לו מבחינת בריאותו. אין כאן שאלת חילוקי דעות או השקפות, אלא פשוט שאלת הצורך והחובה על כל עובד ובחור ללכת למקום שבו יוכל לחיות ולעבוד, ולא לשחק משחק של העמדת הכל על קלף של ההצלחה:

73 מכתב יבנאלי לאראלה, ללא תאריך (כנראה 1936), אה"ע, 4-12-104-IV.

74 מכתב יבנאלי לאראלה, 20.8.1934, שם, ההדגשה במקור.

שמה יתגבר ויצלח. ההיגיון חייב להדריך את האדם גם לגבי שאיפותיו
הכי נאצלות.⁷⁵

גם כאן חשוב לשים לב להבדל העדין בין התייחסותו של יבנאלי לנושא לבין זו של ויץ: שניהם סבורים שמתן ביטוי ליכולותיהם האישיות של הילדים יכול לתרום למשימה הלאומית, אולם בעוד ויץ מדגיש את ההתפתחות האישית ככלי להגשמה עצמית וגם לאומית, יבנאלי מדגיש את הקולקטיב ואת היתרונות שיפיק זה משיפור היכולות האישיות של חבריו. חשוב להתעכב על ההבדל ביחס לבנות ולבנים. יבנאלי עודד את אראלה לרכוש מקצוע שיאפשר לה למצות את כישוריה לטובת הקיבוץ שבו בחרה לחיות. עידוד זה דומה באופן עקרוני ליחסו לבנו מנחם, וגם ליחסו של ויץ לבניו. כיוון שלוויץ לא היו בנות, וכיוון שגם לאמה של אראלה היה מקצוע שרכשה פחות או יותר באותו שלב בחיים שבו הייתה אראלה בתקופה הנחקרת כאן, אין ללמוד מכך על שינוי דורי בין דור האמהות לדור הבנות בהקשר המקצועי. ישנם גם סימנים המחזקים את הטענה בדבר המשכיות נחיתותן של הנשים בהקשר זה.⁷⁶ למשל, מיחסו של יבנאלי לכתו כאשר היא נכנסה להיריון אפשר להבין שמאותו רגע ההיריון וטובת התינוק עברו לדעתו לראש סדר העדיפויות של האם, והעבודה הפכה לדבר משני הכפוף לטובת התינוק: 'בהרבה מאוד תלוי גורל הילד (מלבד גורמים אחרים) גם מתקופת ההיריון של האם העתידה, בהחיים [כך] של תוכן בעבודה ובמנוחה שלה ובהשווי [כך] משקל הנפשי שלה. ואני תפילה שהגורל יזמן לך, אראלה היקרה, בחדשים האלה את כוחות העבודה היוצרת ואת השקט והשלווה ואת רוח השירה הפנימית, שירת העבודה, שירת האדמה ושירת אויר הארץ שבה נולדת וחונכת'. באותו מכתב הוא ביקש שאראלה ובעלה יבואו לביקור ממושך יחסית (בן שבוע) בבית ההורים לכבוד המאורע החשוב, וסייג זאת בכך ש'אם יהודה'לה לא יוכל להשתחרר לשבוע שלם, צריך שיבוא איתך ליום יומים, ואת – תבלי בבית שבוע ימים'.⁷⁷ כפי הנראה מבחינתו של יבנאלי לא הייתה שאלה בדבר היכולת של אראלה להשתחרר למען מה שראה כטובת התינוק שבדרך. חלוקת העבודה המגדרית נועדה מבחינתו להימשך גם בדור הבא.

ליבנאלי ולוויץ היו תפיסות מגובשות לגבי עתיד ילדיהם, שנגזרו מראייתם את זהותם המקצועית, המעמדית והפוליטית, והם הביעו אותן במכתביהם לילדיהם במפורש. יבנאלי עודד את ילדיו ללכת בדרך שהתוו להם האידאולוגים של התנועה, שהוא היה אחד מהם: פעילות בתנועת הנוער, הצטרפות להכשרה והקמת קיבוץ באזורי הספר של ההתיישבות הציונית. לעומתו, המרחק של ויץ מתנועת העבודה וערכיה יצר קונפליקט בינו לבין בניו: ויץ זלזל בפעילותו של בנו הצעיר יחיעם בתנועת הנוער ובקריאה של תנועת העבודה לנוער להניח בצד את שאיפותיו האישיות לטובת התגייסות למשימות הלאומיות, ועודד

75 מכתב יבנאלי לאראלה, ללא תאריך (1938 או 1939), שם.

76 ראו למשל, ברנשטיין, אשה בארץ ישראל.

77 מכתב יבנאלי לאראלה, ללא תאריך (כנראה 1940), אה"ע, 4-12-104-IV.

את שלושת בניו ללמוד לימודים גבוהים ולנהל חיים דומים לשלו, של אנשי מקצוע עירוניים בתפקידי פקידות. כמי שלא ויתר לחלוטין על הקשר שלו לתנועת העבודה, הוא הצדיק זאת בכך שיוכלו לתרום תרומה גדולה יותר למטרותיה של הציונות. תפיסותיהם של יבנאלי וויץ את עתיד ילדיהם והדרך שבה הביעו אותה, אם כן, מבטאות בצורה הטובה ביותר את ראייתם את עצמם.

כתיבה גברית: על גברים ומכתבים

כפי שהראיתי, המכתבים שכתבו אבות לילדיהם הם מקור היסטורי שממנו אפשר ללמוד על פרקטיקות של גבריות במשפחה. אולם אפשר ללמוד על כך לא רק מקריאת מכתבים כפי שעשיתי עד כה, אלא גם דרך בחינה של כתיבת המכתבים. בתקופה שבה אמצעי תקשורת מיידים, כמו טלגרף וטלפון, היו יקרים ולא זמינים, כתיבת מכתבים הייתה הדרך העיקרית של אבות המשפחה לשמור על קשר עם ילדיהם, להתעדכן בנעשה אצלם ולעדכן על התפתחויות במשפחה, להשפיע על התפתחותם ולהביע דאגה, שמחה, אהבה וגעגועים בתקופות ממושכות של פרידה. עצם העובדה שאבות הם שהיו אחראים באופן בולט לקשר המכתבים עם הילדים, וכתבו ברובם הגדול של המקרים בשם כלל בני המשפחה נוסף על כתיבה בגוף ראשון יחיד, יש בה כדי להעיד על מעמדם במשפחה ועל מרכזיותו של הקשר של האבות עם הילדים בשלב היציאה מהבית. אולם הן מכתביו של ויץ והן אלה של יבנאלי היו מלאים גם בעיסוק נרחב ומתמיד בכתיבת המכתבים עצמה.

הנושא המרכזי שעלה במכתבים בהקשר זה הוא חוסר שביעות הרצון התמידי של ההורים מכמות המכתבים, מאורכם ומהיעדר פירוט מספיק בתוכם, וכן מאי סדירות הכתיבה. אצל משפחת ויץ היה למכתבים מעמד מרכזי בשגרת החיים, ויוסף הקפיד מאוד על זמן ואופן שליחת המכתבים, כפי שאפשר לראות בדוגמה הבאה: 'רענן, בן יקר, מהיום והלאה מתחילה שוב פרשת המכתבים במשך ירחים רבים ואני ניגש אליה בדחילו ורחימא [כך] ובכונה טובה לשמור על דיקנות הזמן הן בכתיבה והן במשלוח'.⁷⁸ במכתב אחר הוא כתב: 'החיים הרגילים, היום-יומיים, נכנסו למסלולם והיום השלישי בשבוע עומד אצלנו במרכז: בו צריך מכתבך לבוא ובוא [כך] צריך מכתבנו אליך להכתב ולהשלח. אבל אם אנו שומרים על היום הזה לעשות בו את אשר בחפצנו, הנה הדואר שלך אינו שומרו וגם היום לא הביא את מכתבך'.⁷⁹

אפשר לתלות הקפדה יתרה זו בריחוק הפיזי בין המשפחה לבין רענן. אולם יוסף הקפיד על הדיוק בכתיבתם של בניו גם כאשר לא חיו בחו"ל, והחזיק בתפיסה מגובשת של חשיבותה של הכתיבה לשם אימון ושיפור הדיוק בה. זאת אפשר ללמוד גם מקפדנותו היתרה ברישום ביומן, שלצד המכתבים גם אותו מילא בקפדנות בכל לילה לפני השינה, אף לאחר ימי עבודה ארוכים ומעייפים, וגם מהתבטאויות מפורשות שלו בנושא: 'ההבעה

78 מכתב ויץ לרענן, 4.12.1934, אצ"מ, 9-812-246.A.

79 מכתב ויץ לרענן, 10.4.1934, שם, 30-812-246.A.

בכתב משמשת אמצעי לחילופי המחשבה והרגש. משום כך יש לי אכזבה ממכתביך שיש בהם משום "קוצר המצע", מצד ה"מה" וה"איך" גם יחד. אני, למשל, אוהב את הכתיבה, בה אני מתייחד עם עצמי, על ידה אני בא לידי גילוי עם עצמי. לכן אני מצטער מאוד שאין בכך אותו היצר לכתוב, ולא עוד אלא שכתובה בכללה "שנואה עליך", סגולה שאני מוצאה גם באחייך.⁸⁰

כפי שכבר צוין, סיבה מרכזית נוספת לדרישתו של ויץ מרענן לדייק במועד הכתיבה הייתה הדאגה שחשה האם עקב כל איחור, ולו ביום אחד, בקבלת המכתב המצופה. מכל זה עולה שאפשר לדבר על הכתיבה המשפחתית עצמה כעל פרקטיקה גברית: יוסף הוא שהיה אחראי באופן בלעדי לקשר המכתבים עם הבנים. הוא כתב בשמו ובשם האם גם יחד, דרבן את הבנים לכתוב, וכפי שעולה מהציטוט בפסקה הקודמת, הוא הפיק מהכתיבה תועלת אישית רגשית לעצמו. האם, לעומתו, לא כתבה ולא נדרשה לכתוב, והתמונה שעולה ממכתביו לבניו היא של קוראת, להוטה מאוד אמנם, אך פסיבית למדי.

ההשוואה עם כתיבתו של יבנאלי לבתו אראלה מחזקת טענה זו. אמנם אצל יבנאלי אפשר למצוא לעתים רחוקות גם כתיבה של האם לאראלה. אולם כפי שראינו, כתיבה זו הייתה עניינית וטכנית בעיקרה, בעוד יבנאלי ניהל עם אראלה דיונים ארוכים בנושאים אישיים וגם פוליטיים, חברתיים ותרבותיים רחבים ומופשטים. נושאי הכתיבה שלו והטון שבו כתב מאפשרים לומר שגם יבנאלי הפיק הנאה וסיפוק אישיים מהכתיבה, אף על פי שהוא היה פחות רפלקסיבי מאשר ויץ. נוסף על כך, גם יבנאלי האב היה אחראי לקשר המכתבים באופן מובהק, ומרבית מכתביו נחתמו גם בשם האם. גם הוא עסק באופן שוטף בנוזיפה באראלה על שלא כתבה מספיק ובררישה ממנה לכתוב יותר. גם אצלו, אחד הצידוקים העיקריים לדרישה לכתוב יותר הוא שהיה בכך כדי להפחית במשהו מחרדותיה של האם בנוגע לילדים. דוגמה טובה לאופן שבו בא תפקידו האבהי, המחנך והנוזף של יבנאלי לידי ביטוי בכתיבתו לאראלה יש בציטוט הבא:

אראלה היקרה, שלום! הנני כותב לך בדיו אדומה, מפני שהשחורה אזלה מהקסת. יחד עם זאת מזכירה היא אותי את ימי לימודיך אצלנו, כדיו מיוחדת לתיקון שגיאות. אולי המכתב הזה יזכיר אותך לתקן שגיאה אחת, שגיאת השתיקה, ולכתוב לנו מילים אחדות משלומך? [...] אין אנו רוצים לנחש את סיבת שתיתקך, אבל גם אמא וגם אני ומנחם מבקשים אותך מאוד מאוד לענות לנו מיד.⁸¹

הדיו האדומה והזיכרון שהיא מעלה, של ימי הילדות, שבהם האב שימש כמתקן השגיאות בשיעורי הבית, אפשרה ליבנאלי לשים את ההתכתבות בהקשר של יחסים היררכיים, ובכך לתת משנה תוקף לדרישתו מאראלה לכתוב יותר. הציטוט מדגים גם כי יבנאלי כתב בשם

80 ראו למשל, ויץ, יומני, עמ' 22.

81 מכתב יבנאלי לאראלה, ללא תאריך (כנראה 1935), אה"ע, 4-12-104-IV.

האם והאח, וכי בעלותו על ניהול קשר המכתבים עם הבת ועל ניהול חיי המשפחה באופן כללי לא הייתה מוטלת בספק.

סיכום

יוסף ויץ ושמואל יבנאלי היו בשנות השלושים במעמד בכיר בתנועת העבודה, מעמד שנשען בעיקר על הוותק שלהם ועל היוקרה שצברו כחלוצים בולטים בתקופת העלייה השנייה, כמו גם על תפקידי הפקידות הבכירים שמילאו בהצלחה בשנות העשרים והשלושים. בדומה למרבית אנשי תנועת העבודה במעמדם, הם התמודדו עם הסתירה בין סוג העבודה שעשו והעבודה שחיו בעיר לבין אידאל הגבריות של תנועת העבודה, שאותו ניסו לממש בפועל בעיקר אנשי ההתיישבות העובדת. הם הוסיפו להזדהות עם ערכיה של תנועת העבודה ועם ההתיישבות העובדת גם לאחר שנים רבות של חיי פקידות עירוניים. הסברתי עובדה זו באמצעות המושג 'גבריות הגמונית'. אידאל הגבריות של ההתיישבות העובדת – החלוצי החקלאי – ביטא באופן המלא ביותר את הסטראוטיפ הגברי שנדרש לתנועת העבודה הציונית בשנות השלושים כדי לבסס את שליטתה בתנועה הציונית ובארץ ישראל. זה מסביר את הצורך של מקבלי ההחלטות וקובעי המדיניות ביישוב לשמור לפחות על ממדים מסוימים של הזדהות אתו. הזדהות המקצועית, המעמדית והפוליטית של שני גברים אלה מסבירה גם את ההבדלים ביחסם לאנשי ההתיישבות העובדת, לנשותיהם שלהם ולקבוצה אחרת ביישוב, איכרי המושבות.

הקריטריון העיקרי להשוואה שערכתי בין סוגי הגבריות של גברים אלה היה יחסם של ויץ ויבנאלי לעבודה – שלהם, של נשותיהם ושל ילדיהם. העבודה הייתה החלק המרכזי והחשוב של החיים ושניהם הזדהו עמה באופן עמוק. הם ראו בה שליחות ולא מקצוע שנובע בעיקר מהצורך בפרנסה. נקודה זו מעידה על הזדהות עם עולם הערכים של תנועת העבודה. הדבר בא לידי ביטוי בעיסוק אינטנסיבי בסוגיות מעולם עבודתם במכתביהם לילדים, וגם במשמעות הרבה שייחסו לבחירות הקריירה של ילדיהם. הניגוד שבין יחסם לעבודתם לבין תפיסתם את עבודת הנשים מצביע על כך שעבודתם הייתה עבודה גברית במובהק. על כך נוספים גם ההבדלים בין היחס לעבודתם של בנים לעבודתן של בנות, כמו בדוגמה ממכתביו של יבנאלי, אשר מרגע הריונה של בתו ראה את תפקידיה בעבודה כמשניים לתפקידיה כאם. כחלק מרכזי כל כך בחייהם ובגבריותם של גברים אלה, עבודה הייתה גם מסמן מעמדי והשתייכותי מובהק. לפיכך, לצד הדמיון הרב בין ויץ ויבנאלי, הקשר בין ההבדלים בסוגי העבודות שעשו ובתפיסתם את אופי עבודתם לבין יחסיהם עם ילדיהם, עם אנשי ההתיישבות העובדת ועם איכרי המושבות, מעיד על שתי וריאציות מובחנות של גבריות במסגרת הקבוצה החברתית שנבחנה כאן.

בתפקידו המקצועי בקרן הקיימת פעל ויץ למעשה מחוץ למסגרת הפוליטית של תנועת העבודה, ששלטה בשנות השלושים במוסדותיה של התנועה הציונית רק באופן עקיף. אין להתפלא שהוא תפס את תפקידו כטכני ומדעי בעיקרו וזלזל בשיקולים פוליטיים המשפיעים

על קבלת ההחלטות בתחום שבו עסק. זלזול זה בא לידי ביטוי בהרחיקו את עצמו מאנשי המנגנון המפלגתי וההסתדרותי, ובראשם אנשי ההתיישבות העובדת, שאותם זיהה כמונחים משיקולים פוליטיים שאינם מקצועיים. גם ביחסו לתחומי הקריירה של בניו הראיתי כיצד עשה ויץ מאמצים גדולים להניא אותם מלבחור בדרך המרכזית שהציעה תנועת העבודה לצעירים ילידי הארץ במעמדם – פעילות בתנועות הנוער, השתלמות בעבודה בקיבוצי הדגל של התנועות הקיבוציות ולאחר מכן הקמת יישובים שיתופיים באזורי הספר ומילוי תפקידים פוליטיים וצבאיים שונים. ויץ דחף את בניו להכשרה מקצועית אקדמית בעבודה חקלאית כמומחים ולא כפועלים, כדי שיוכלו למלא תפקידים מקצועיים וטכניים דוגמת זה שלו. ואמנם, שני בניו הגדולים מילאו בסופו של דבר תפקידים כאלה – רענן במחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית ושרון במחלקת הייעור של הקרן הקיימת. בנו הצעיר יחיעם, שהחל במסלול של לימודי חקלאות בלונדון ובאוניברסיטה העברית למרות נטייתו המנוגדת וחברותו בקיבוץ של השומר הצעיר, עזב לבסוף את הלימודים לטובת הפלמ"ח בעקבות מצב החירום על רקע התקדמות הצבא הנאצי בצפון אפריקה בשנת 1942. על רקע זה אפשר להבין את העובדה שכניגוד לאידאל החלוץ הקולקטיבי של תנועת העבודה ויץ הציב, לצד העמדה של פקיד מקצועי בעל הכשרה טכנית שאותה מילא בפועל, גם פרקטיקות של גבריות שזיהה עם האיכרים במושבות. ויץ אמנם המשיך לגור בעיר כל חייו, אבל קרבתו לאיכרי המושבות הייתה רבה ובעלת משמעות בין השאר בכך שהיא נתנה לגיטימציה להתנגדותו להתקרבותם של בניו להתיישבות העובדת. גם חלוקת העבודה המגדרית הנוקשה בינו לבין אשתו, בת המושבה רחובות, התבססה על הזדהותו עם איכרי המושבות, כפי שעולה מתיאורו את אביה של אשתו של שרון בנו או משאיפתו ארוכת השנים לעבור לחיות בעצמו כאיכר ברחובות.

לעומתו יבנאלי, שהיה משכיל ובעל תפקיד מקצועי בדומה לוויץ, כיהן בוועד הפועל של ההסתדרות בתפקיד שהיה פוליטי בהגדרתו, והיה כפוף למועצה שלה ולשאר מוסדותיה. הדבר מסביר את העובדה שהוא ראה עצמו כחלק בלתי נפרד ממנגנון המפלגה וההסתדרות, והיה קרוב אישית לאנשי ההתיישבות העובדת. הזדהות זו עם המפלגה ועם ההסתדרות ניכרה גם ביחסו לבחירותיהם של ילדיו בכל הנוגע להכשרה מקצועית וקריירה. הוא עודד אותם לקחת חלק בפעילות בתנועות הנוער, להתחנך בקיבוץ עין חרוד ולאחר מכן גם להשתתף בהקמת קיבוצים ולקחת חלק פעיל במערכות הפוליטיות של תנועת העבודה. הראיתי כיצד ביקש יבנאלי לראות את ילדיו כשליחיו ועושי דברו בעיסוקיהם, ולא כפעילים עצמאיים בעלי עמדות משלהם. יבנאלי נשאר כל ימיו בעיר, אך עזיבת העיר לטובת חיים במסגרת ההתיישבות העובדת הייתה האידאל שאליו חינך את ילדיו, שאמנם עשו זאת בסופו של דבר. לצד זאת הראיתי כיצד הוא שלל את החיים כאיכר פרטי במושבה.

לבסוף, במעין סגירת מעגל, להיותה של העבודה גברית כל כך וחשובה כל כך כמסמן השתייכותי הייתה השפעה גם על מעמדם של הגברים במשפחה. הראיתי זאת באמצעות בחינת יחס לעבודתן של נשותיהם, וכן על ידי בחינת כתיבת המכתבים עצמה. העבודה

הוגדרה כגברית באמצעות הניגוד בין עבודתם של ויץ ויבנאלי לבין עבודתן של נשותיהם. הגברים הם שהיו אחראים באופן בלעדי כמעט לניהול קשר המכתבים המשפחתי והם כתבו במרבית הפעמים, באופן כמעט מובן מאליו, בשם כלל המשפחה. נוסף על כך הראיתי כיצד ניהול קשר המכתבים מיקם אותם באופן מובהק בעמדה היררכית של מי שמעמיד דרישות בשם כלל המשפחה, ונוזף ומוכיח כאשר דרישות אלה אינן מתמלאות. בכך יש גם כדי להסביר, במידה מסוימת, את הקונפורמיות היחסית שבה קיבלו ילדיהם את דרישותיו השונות של כל אחד מן האבות.

בבסיס המאמר עמדו הקטגוריות של גבריות וגבריות הגמונית, כמו גם המשפחה כזירה המרכזית לבחינת ההתרחשות ההיסטורית. כלים אלה אפשרו להסביר טוב יותר את הקשר בין האידאל החלוצי ובין הגדרתם העצמית של חברים באליטה העירונית של תנועת העבודה הציונית. הגבריות של תנועת העבודה נבחנה כאן לא רק כאידאל אלא גם במימושה הקונקרטי בחיי היום-יום של משפחות עירוניות. שתי האפשרויות שהעמידו ויץ מזה ויבנאלי מזה להתמודדות עם האתגר שהציב אידאל החלוץ החקלאי לגברים בעלי מעמד בכיר בתנועת העבודה ובציונות, שחיו ופעלו בעיקר בעיר, מוסיפות עוד ממד להבנת התגבשותו של המעמד השליט ביישוב ובמדינת ישראל גם בעשורים מאוחרים יותר: ראינו כאן כיצד התגבשה הלגיטימציה לתפקידי ניהול, פיקוח ותכנון המבוססים על השכלה מקצועית גבוהה בבחינת השירות הטוב ביותר שיכול גבר צעיר (ובמידה פחותה גם אישה) לעשות לפרויקט בינוי האומה, ובמקביל כיצד הוגדר יחס של קירבה רגשית לארץ ולאדמה במונחים שאפשרו גם לתושבי העיר לחוש את עצמם כמי שלוקחים חלק פעיל ביישובה בפועל של הארץ. בעשורים מאוחרים יותר, ובעיקר לאחר הקמתה של מדינת ישראל, אפשרו ניסוחים אלה, לצד התמורה באידאל החלוץ מחקלאי ללוחם, גם ליותר מבני ההתיישבות העובדת וממי שהצטרפו אליה בצעירותם לחזור אל העיר ולמלא תפקידי פקידות מקצועיים.

הקריאה בכתביהם הפרטיים של ויץ ויבנאלי היא צעד נוסף בניסיון היסטוריוגרפי מתמשך לקרוא מחדש את ההיסטוריה הציונית בעיניים מגדריות. ככזו היא מבוססת על ביטול החלוקה שבין הפרטי לציבורי לצורך בחינתם של נושאים מרכזיים בהיסטוריה החברתית והתרבותית של היישוב היהודי בארץ ישראל, כגון מאפייניה החברתיים והתרבותיים של האליטה של תנועת העבודה ויחסיה עם דור הבנים שלה, היחס לעבודה ביישוב, או המתח בין העיר והכפר בציונות. הפעלתן של הקטגוריות הללו במקרי מבחן נוספים תוכל להרחיב את הדיון לסוגיות מפתח נוספות כגון מיניות, אלימות ומיליטריזם, הבעת רגשות, היחס של היישוב היהודי ליהודי אירופה בתקופת המנדט ועוד.

